

TANULMÁNY

BOBAY ISTVÁN

„HA CSAK EGY KEVÉS HASZNÁRA LEHETÜNK IS A KÖZTÁRSASÁGNAK, VÉRÜNKET ÖRÖMMEL ADJUK”

Magyarok a mexikói köztársasági oldalon az 1860-as években¹

A 19. század háborúinak történetében nem ritka azon jelenség, hogy a küzdő felek mindkét táborában találunk magyar katonákat. Ez alól az 1861 és 1867 között lezajlott mexikói hadi események sem képeznek kivételt, ugyanis nemcsak Habsburg Miksa császár mexikói osztrák önkéntes seregében szolgáltak szép számmal magyar honos önkéntesek, hanem a mexikói republikánus sereghez is csatlakoztak „hazánkfiai” – akik közül néhányan, mint ’48-as emigránsok megjárták korábban az olaszországi és az amerikai csatateret is –, hogy egy Habsburg uralkodó ellen küzdhessenek. Ezen írásunk az 1860-as évek folyamán a mexikói köztársasági oldalon harcolt magyar katonák történetébe nyújt betekintést.

*A második mexikói francia intervencióhoz
és a II. Mexikói császársághoz vezető út*

Az 1850-es évek végén zajlott le Mexikóban az a polgárháború, amelyet a történetírásuk reform háborúként (*Guerra de Reforma*) vagy más néven három éves háborúként (*Guerra de Tres Años*) emleget.² 1858 elején két különböző csoport is magát tekintette az ország vezetőjének: egyrészt Félix María Zuloaga konzervatív kabinetje – amit a szövetségi tagállamok közül Mexikó, Puebla, San Luis Potosi, Chihuahua, Durango, Tabasco, Tlaxcala, Chiapas, Sonora, Oaxaca és Yucatán támogatott –, másrészt a Benito Juárez körül csoportosuló liberális politikusok – akik mögött Jalisco, Guanajuato, Querétaro, Michoacán, Nuevo León, Coahuila, Tamaulipas, Colima és Veracruz szövetségi államok – sorakoztak fel. Katonailag Zuloaga erői voltak előnyösebb pozícióban. Juárez 1858. március 10-én – miután csapatai egy nappal korábban súlyos vereséget szenvedtek a Guanajuato

¹ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² *Velásquez García et al.* 2018. 464–467. o. A reform háborúról bővebben lásd *Batres* 1962. 7. o. és újabban *Fowler* 2020. o.

tagállambéli Salamancánál – elhagyta Guanajuato városát és a Csendes-óceán partján található Manzanillo kikötővárosába menekült, ahol hajóra szállt, majd Panama, valamint New-Orleans érintésével Veracruzba hajózott.³

A három éves háború hadmozdulatai az egész ország területére kiterjedtek, és az események alakulásában nagyon fontos szerepet játszottak a diplomáciai kapcsolatok. Kezdetben a külföldi hitelezők, valamint Franciaország, Spanyolország, Anglia, az Egyesült Államok és számos egyéb ország képviselője is Zuloaga elnököt és kabinetjét ismerte el a legitim kormánynak. Az egyre élesedő polgárháború arra készítette őket, hogy lépéseket tegyenek a harcoló felek kibékítésére, de ezek a próbálkozások nem jártak sikerrel. 1859 márciusában Miguel Miramón, a Zuloaga kormány elnökhelyettese, csapataival kísérletet tett Veracruz kikötőjének elfoglalására, ahol Benito Juárez ellenkormányzata székelt, azonban erőfeszítései nem jártak sikerrel, sőt áprilisban Tacubayánál (ma Mexikóváros része) Zuloaga erői vereséget szenvedtek a Juárez ellenkormányát támogató csapatoktól. Itt Miramón utasítására Leonardo Márquez tábornok kivégeztette a hadifoglyokat, amely rendkívül negatív visszhangot váltott ki országszerte. 1860 márciusában Miramón ismét kísérletet tett a veracruzai kikötő elfoglalására, melyhez két hadihajót is vásároltak Spanyolországtól. A hadművelet ismételen sikertelenül zárult. A támadóknak az ostromot fel kellett adniuk, és vissza kellett vonulniuk az ország belső területeire, miközben a Juárez-kormányzat – amit ekkorra az USA már hivatalosan is elismert – erőinek egyre nagyobb területeket sikerült az ellenőrzésük alá vonniuk. A döntő összecsapásokra 1860. augusztus 10-én a Guanajuato tagállambéli Silaonál és 1860. december 22-én a Tlaxcala állam béli Calpulalpannál került sor, melyet követően a Jesús González Ortega vezette csapatok december 25-én bevonultak Mexikóvárosba, ahová 1861 januárjában Benito Juárez elnök kormányával követte őket.⁴

A Juárez-kormányzat a győzelmét követően lépéseket tett hatalmának stabilizálására: választásokat írtak ki és folytatták a polgárháború alatt és az azt megelőzően elkezdett liberális programjaikat (a három fő program: Ley Juárez, Ley Lerdo és Ley Iglesias⁵). Ezek mindegyike politikai felhatalmazást adott a kormánynak az egyház belügyeibe való beavatkozásba, lazítottak a korábbi kormányzatok centralizációján és megkísérelték növelni az állami bevételeket a korábbi tulajdonjogi rendszer meg-

³ *Velásquez García et al.* 2018. 464–467. o.

⁴ Uo.

⁵ Az 1855. november 23-án kihirdetett igazságszolgáltatásról szóló törvény kidolgozójáról, Benito Juárezról (ekkor igazságügyminiszter) kapta elnevezését (Ley Juárez). A törvény az igazságszolgáltatás reformjaként többek között eltörölte a katonai és egyházi bíróságok joghatóságát a polgári ügyek esetén, valamint a szintén gyarmati időkből fennmaradt ún. fueros rendszert is megszüntette. Az 1856. június 25-én kiadott Ley Lerdo (mely elnevezését Miguel Lerdo de Tejada pénzügyminiszterrel kapta) a katolikus egyház és a polgári társaságok vidéki birtokainak magánszemélyek részére történő eladását tette lehetővé, melytől a középosztály megerősödését remélték. Az 1857. április 11-én kihirdetett Ley Iglesias (nevét José María Iglesias igazságügyi, egyházi ügyekért és közoktatásért felelős miniszter után kapta) az egyházi adóztatás reformját tartalmazta. Bővebben lásd *Velásquez García et al.* 2018. 448–455. o.

változtatásának kísérletével, mely a tradicionális és rendkívül merev társadalmi struktúrájú spanyol gyarmati elit ellen irányult. Ezen intézkedések súlyosan sértették a legyőzött konzervatív elit (egyházi vezetők, vidéki birtokosok, centralisták, jónéhány katonai vezető és a törvényen kívül álló bandák vezetői, akik közül többen mindenféle kormányzattal szemben álltak) érdekeit, és tovább mélyítették az országot szétfeszítő ellentéteket. A megmaradt konzervatív csapatok nem békéltek meg az új rezsimmel, és parancsnokaik (mint például Leonardo Márquez, Thomas Mejía) vezetésével az ország gyéribben lakott vidékeire vonultak vissza, sikeresen elkerülve elfogásukat.⁶

A polgárháborúnak köszönhetően Mexikó külföldi pénzügyi adósságainak mértéke drasztikusan megnövekedett, mivel mindkét fél jelentős összegű hiteleket vett fel katonai hadműveleteinek finanszírozására.⁷ A 19. század derekán Mexikó számára a legfőbb bevételi forrást a külföldi áruk behozatali vámjai jelentették, de ezekből az ország az 1859. évi veracruzai egyezményt (Juárez kormányzata és a brit Hugh Dunlop, valamint a francia Charles Pénaud tengernagyok között kötött meg) követően már csak kisebb részben profitálhatott. Ez a következő díjszabásokat mondta ki: 1. francia kereskedelmi hajók esetén a vámtarifákból Mexikó csupán 8% haszonra tett szert, míg a többin a franciák (25%), az angolok (29%), a spanyolok (8%) és a londoni hitelintézetek (contraída de Londres 25%) osztoztak (5% a hátralékok megfizetésére lett felhasználva). Egyéb zászló alatt érkező áruszállító hajók esetén pedig a következő vámbevételi elosztás lépett életbe: Mexikó (25%), Nagy-Britannia (29%), Franciaország (8%), Spanyolország (8%), londoni hitelintézetek (contraída de Londres 30%). Oscar Castañeda Batres történész szerint az említett európai hatalmak (ez alól kivételt képezett Nagy-Britannia) még ezt is igyekeztek kijátszani a csendes-óceáni partvidéken a kereskedelmi- és hadihajókról folytatott jelentős csempésztevékenység révén, melynek köszönhetően főként ásványkincsek hagyták el Mexikót vámfizetés nélkül. Emellett a polgárháborús időszak folyamánként Mexikónak voltak adósságai egyfelől mexikói, másfelől külföldi magánszemélyek felé (az 1862-ben benyújtott követelések 1,2 millió pesóra rúgtak), melyeknek egy részét később a Juárez-kormány elismerte, de más részét elutasította.⁸

Jan Bazant kutatásai alapján Mexikónak 1862-ben összesen 81 632 561 mexikói peso (\$) tartozása volt a külföldi hitelezők felé. Ebből 64 266 354 peso kötvény és 13 466 676 konvenció egyezmény (összesen 77 733 036 peso), melyhez hozzájöttek még azon különféle adósságok (3 899 525 peso), melyek a három évig tartó polgárháborús időszakban keletkeztek, és amelyeket a Juárez-kabinet egyáltalán hajlandó volt elismerni.⁹ Batres az 1861-es évre vonatkozóan a latin-amerikai állam összhitel-

⁶ *Autrey Dabbs* 1963. 16–18. o.

⁷ *Velásquez García et al.* 2018. 464–467. o.

⁸ *Batres* 1962. 8–9. o.

⁹ *Bazant* 1995. 98. o.

tartozását a Londoni Szerződést megkötő európai hatalmak felé összesen 82 315 447 pesóra becsülte, mely szerinte országokénti bontásban a következőképpen alakult:

Nagy-Britannia	69 994 544 peso ¹⁰
Spanyolország	9 460 986 peso ¹¹
Franciaország	2 859 917 peso ¹²

1861 folyamán a republikánus kormányzat erőfeszítései ellenére Mexikónak az addig is súlyos pénzügyi helyzete tovább romlott, aminek következtében Benito Juárez 1861 júliusában aláírta a külföldi országok részére történő pénzügyi törlesztések kétéves időtartamra történő befagyasztásáról szóló rendeletét, amely ürügyet szolgáltatott az európai hatalmaknak a katonai fellépésre.¹³

A mexikói hitelezésekben érintett három legjelentősebb európai nagyhatalom (Franciaország, Nagy-Britannia és Spanyolország)¹⁴ képviselői közös fellépés mellett döntöttek a mexikói kormányzattal szemben, azonban eltérő véleménnyel voltak a katonai beavatkozás mértékét illetően. 1860 októberében ezen nézetkülönbségek rendezésére összeültek a három ország képviselői Londonban. A tárgyalások során a felek megállapodtak abban, hogy teljes mértékben támogatják egymás követeléseit a mexikói kormányzattal szemben, melyet végül a Londoni Szerződésben ratifikáltak. Nem mellékes kiemelni, hogy a tárgyalások során már felmerült egy esetleges mexikói császárság gondolata, ami növelte annak a felvetésnek a súlyát, hogy a moratórium elleni fellépés csak ürügyül szolgált a latin-amerikai ország elleni katonai akcióra.¹⁵

A katonai intervenció 1861 decemberében a spanyol csapatok érkezésével vette kezdetét, a három ország közötti együttműködés azonban nem tartott sokáig, és a spanyolok a brit erőkkel egyetemben pár hónappal később távoztak Mexikóból. III. Napóleon a hadjárat folytatása mellett határozta el magát, amely a kezdeti időszakban nem volt

¹⁰ A latin-amerikai ország az első nagyobb hitelfelvételére nem sokkal a függetlenségének kikiáltását követően kényszerült. 1823. május 14-én a mexikói követ, Francisco de Borja Mignoni 3 200 000 Font sterlingről (16 millió mexikói peso) kötött hitelfelvételi szerződést a londoni Goldsmith bankházzal, 5%-os éves kamattal. Az összes költség a mexikói kormányra hárult. Mexikó ebből csupán 8 millió pesonyi összeget kapott meg, de törlesztenie az egész összeget kellett. 1824 augusztusában egy újabb 16 millió pesós hitelfelvétel történt, 6%-os kamattal a londoni Barclay, Herring, Richardson & Co. banktól. A mexikói állam a rossz anyagi helyzete miatt nem bírta tartani magát a szerződésben foglaltakhoz, emiatt a köztársaság elveszítette a megállapodások szerinti milliók jelentős részét. *Batres* 1962. 14–19. o.

¹¹ Uo. A Spanyolország irányába történő adósságok gyökerei az 1836-os Paz y Amistad-i egyezményig (*Tratado de Paz y Amistad*) nyúlnak vissza. A spanyol–mexikói adósságról bővebben lásd *Pi-Suñer Llorens* 1999. 39. o.

¹² *Batres* 1962. 14–19. o.

¹³ *Autrey Dabbs* 1963. 16–18. o.

¹⁴ A mexikói történetírás az 1861–62-es angol–spanyol–francia intervenció szövetségre a la tripartita (tripartito) jelentése: három részből álló, háromrészes) megnevezést használja.

¹⁵ *Autrey Dabbs* 1963. 18–19. o.

sikeres. 1862. május 5-én a francia csapatok súlyos vereséget szenvedtek az 1. pueblai csata során, melyre válaszul a francia császár megerősítette Mexikóban tartózkodó csapatait. 1863 tavaszán került sor Puebla második francia ostromára – 1863. március 16. és május 17. között –, mely a franciák győzelmével ért véget. A vereség hírére a köztársasági kormányzat elhagyta Mexikóvárost (San Luis Potosiba tette át székhelyét) és katonailag is kiűrtette azt, ahová 1863. június 10-én vonultak be a francia csapatok.¹⁶ Mint Horváth Gyula találóan megjegyzi, ekkor kezdődött el „az a közel öt évig tartó »macska-egér harc« amelynek folyamán a Juárez-kormányt a császári csapatok egyik helyről a másikra üzték, de elfogni nem tudták”.¹⁷ A mexikói konzervatívok az ország trónjára I. Ferenc József legidősebb öccsét, Habsburg Miksa főherceget hívták meg. A Habsburg főherceg 1864-től 1867-ig volt Mexikó császárra, miközben Juraz republikánus árnyékkormányával folytatott polgárháborút.¹⁸

A mexikói köztársasági sereg az intervenció idején

A három éves háború a köztársasági seregek győzelmével ért véget, miután 1860 decemberében a Jesús González Ortega tábornok vezette liberális erők a calpalalpáni csatában döntő vereséget mértek a konzervatív csapatokra, melyet követően elfoglalták Mexikóvárost is. Ortega tábornok, mint a köztársasági oldal katonai és politikai vezetője 1860. december 27-én feloszlatta az 1821-es függetlenséget követően megalakított mexikói haderőt – melynek maradványai tovább harcoltak a konzervatív oldalhoz hű parancsnokaik vezetésével –, és a katonai konfliktus során, a liberális oldalon harcoló vegyes összetételű csapatokból alakította ki az ország új hivatalos fegyveres erejét.¹⁹

A Juárez-kormányzat hadügyminiszteri székébe Ignacio Zaragoza tábornok került. A rendkívül nehéz gazdasági helyzet következtében a mexikói kabinetnek csökkenteni kellett a katonai kiadásokat is, melynek eredményeként leaszották a hadsereg létszámát (a leszerelt csapatok és nemzetőrök többsége visszatért származási helyére). A katonai intervenció hírére azonban a Juárez-kabinet kénytelen volt elrendelni a hadsereg megerősítését: visszahívták a leszerelt állományt, és újabb csapatok is felállításra kerültek. A védekezés megszervezésének segítése végett sor került az ún. keleti hadsereg (*Ejército de Oriente*) megalakítására, amely alá Oaxaca, Puebla, Tlaxcala és Veracruz tagállamok katonai erői tartoztak. A seregtest parancsnoka kezdetben José López Uruga vezérőrnagy volt, majd nem sokkal később maga a hadügyminiszter, Zaragoza tábornok vette át a vezetését. A hadsereg parancsnoksága előbb Veracruz

¹⁶ A 2. pueblai csatáról és a mexikóvárosi francia bevonulásról bővebben lásd *De León Toral* 1962. 138–177. o.

¹⁷ *Horváth* 2008. 20. o.

¹⁸ A nevezett időszakról bővebben lásd *Velásquez García et al.* 2018. 464–478. o.

¹⁹ *Zubirán Escoto* 2016. 66–67. o.

városában működött, majd áthelyezték Xalappa-Enriquezbe. Az európai erők megérkezését követően tárgyalások kezdődtek a két fél között, melyek eredményeként a spanyol és brit csapatok rövid időn belül elhagyták Mexikót, azonban Franciaország minden korábbi megállapodást felrúgva, 1862. április 16-án hadat üzent a latin-amerikai államnak.²⁰

Norma Zubirán Escoto mexikói hadtörténész a második mexikói francia intervenciót három nagyobb egységre osztotta: 1. 1862 áprilisától Mexikóváros 1863. júniusi francia megszállásáig; 2. 1863 nyarától a francia csapatkivonások megkezdéséig (1866 vége); 3. a császárság 1867-es végórái a franciák távozásától Mexikóváros visszafoglalásáig.²¹

Az 1862 áprilisa és 1863 júniusa közötti első időszakban a harcok fő színtere Veracruz és Puebla tagállamokban volt. Annak ellenére, hogy a mexikói köztársasági erők mind létszám, mind pedig fegyverzet tekintetében hiányosságokkal küzdöttek, az 1862. május 5-én lezajlott 1. pueblai csatában (Cinco de Mayo) vereséget mértek a francia erőkre, amelyek kénytelenek voltak visszavonulni Orizaba városába. Ezen győzelem rendkívül lelkesítőleg hatott a köztársaságpártiak moráljára országszerte. Mexikó legtöbb részén gerillacsapatok kezdtek szerveződni az ország védelmére. 1862. május 23-án Benito Juárez rendeletben szabályozta ezen gerillacsapatok működését, alárendelve őket az adott tagállamok katonai parancsnokainak. 1862 szeptemberében, Ignacio Zaragoza halálát követően a keleti seregtest élére Jesús González Ortega tábornokot nevezték ki, aki főhadiszállását Puebla városában rendezte be. Egy hónappal később a Juárez-kormányzat megalakította a középső hadsereget (*Ejército del Centro*; vezetője Ignacio Comonfort tábornok volt), melynek feladata a keleti hadsereg műveleteinek támogatása volt. A frissen felállított seregtest erőit az időközben számottevő csapaterősítésekkel támogatott francia expedíciós erők hamar felmorzsolták, ahogyan a Puebla védelmére berendezkedett keleti hadseregre is döntő csapást mértek 1863. május 17-én a 2. pueblai csatában. Ennek során a legtapasztaltabb republikánus főtisztek (Jesús González Ortega, Ignacio de la Llave, Porfirio Díaz, Alejandro García stb.) fogságba estek. A súlyos vereségek következtében a Juárez-kormányzat a franciák által fenyegetett fővárosból San Luis Potosiba tette át a székhelyét, majd később innen is menekülni kényszerült az ország északi részére, Saltillóba, aztán Monterreybe, végül pedig az amerikai–mexikói határon fekvő Paso del Norte (ma Ciudad de Juárez) nevű településre.²²

A mexikói kormány katonailag rendkívül nehéz helyzetbe került. A háború későbbi menete szempontjából két fontos mozzanat azonban a segítségükre volt. Egyrészt a francia intervenció egységbe kovácsolta a mexikói társadalmat a betolakodókkal szemben, másrészt 1863 májusának végén sikerült megszöknie a franciák

²⁰ Zubirán Escoto 2016. 67–68. o.

²¹ Uo.

²² Uo. 72–77. o.

fogságából jó néhány magas rangú köztársasági tisztnek (Felipe Berrizobál, Miguel Negerte, Porfirio Díaz, Alejandro García, Ignacio Altorre, Mariano Escobedo, Jesús González Ortega, Ignacio de la Llave és José María Patoni), akik ismét felajánlották szolgálataikat a Benito Juárez vezette kormánynak. Az elnök arra kérte őket, hogy térjenek vissza szülőföldjükre, és azokon a területeken szervezzék meg az ellenállást, amely a háború végső kimenetele szempontjából döntőnek bizonyult. Ebben az időszakban egységes republikánus haderőről nem beszélhetünk, az egyes tagállamokban megmaradt csapattöredékek és az újonnan alakult gerillaegységek a katonai parancsnokok – akik sok esetben egyben az adott térség politikai vezetőivé is váltak – irányítása alá kerültek. Manuel Doblado Guanajuatóban, José María Patoni Durangóban, Jesús González Ortega Zacatecasban, José María Arteaga Jaliscoóban, Alejandro García Sotavento partvidékén, Ignacio Alatorre az északi országészben, míg Porfirio Díaz a Pueblától délre eső területeken működött (a 2. pueblai csatát követően a keleti hadsereg maradványai délre húzódtak, ezen seregtest parancsnokságát vette át Porfirio Díaz).²³

1864 folyamán a köztársasági oldal helyzete tovább gyengült. A franciák számos stratégiaileg fontos területet foglaltak el az ország középső vidékén, a Juárez kormányzat legitimitási gondokkal küzdött, a vereségek hatására sokan kihátráltak a honvédelem ügye mögül, továbbá több neves republikánus tábornok is életét veszítette. A háború ezen szakaszában a gyengén felszerelt és szétszórta elhelyezkedő gerillacsapatok rajtaütéseikkel igyekeztek zavarni a francia expedíciós erőket. A mexikói kormányzat katonai pozíciójának megerősítése végett ezen évben kísérletet tett két újabb seregtest létrehozására: északi hadsereg (*Ejército del Norte*) és nyugati hadsereg (*Ejército del Occidente*). Előbbi az év elején alakult és Nuevo León, Coahuila és Tamaulipas államok fegyveres erőit fogta egybe. Parancsnoka Manuel Doblado tábornok, hadosztályparancsnokai Jesús González Ortega és José María Patoni voltak. 1864 májusában a matehualai vereséget követően a seregtest feloszlott, Doblado tábornok felhagyott a további harcokkal, Ortega és Patoni pedig Zacatecas államba vonult vissza csapatokat gyűjteni.

Ezt követően Ortega Zacatecas állam katonai kormányzója lett, aki 1864 szeptemberében engedélyt kapott a Juárez-kormányzattól a nyugati seregtest felállítására, melyhez Zacatecas, Aguascalientes, San Luis Potosí, Durango, Chihuahua és Coahuila államok (utóbbi három Patoni másodparancsnoksága alatt) katonai erői tartoztak.

²³ Zubirán Escoto 2016. 72–77. o. Porfirio Díaznak Oaxacában sikerült stabilizálnia a keleti hadsereget. Bővült csapatainak a létszáma. Az újonnan belépett egységek is megfelelő kiképzésben részesültek és megfelelő mennyiségű hadianyaggal is ellátásra kerültek a csapatok. Porfirio Díaz parancsnoksága számára a legnagyobb gondot az északi országész republikánus egységeivel történő kapcsolattartás jelentette, ugyanis a főváros körüli területek francia kézre kerültek. Díaz a Washingtonban tartózkodó Matias Romero nagyköveten keresztül tartotta a kapcsolatot a szövetségi kormánnyal. Levelei a Mexikói-öblön keresztül jutottak el az USA-ba, ahonnan továbbították azokat Mexikó északi részeire. Uo. 76. o.

A seregetest a megalakulása után súlyos vereségeket szenvedett a francia expedíciós erőktől, melyet követően a parancsnokságot Patoni tábornok vette át.

Az év során a köztársasági erők a déli területeken szintén komoly veszteségeket szenvedtek el. A franciák, az expedíciós erő főparancsnokának, François Achille Bazaine tábornok vezetésével elfoglalták Oaxaca állam döntő részét, mely hadjárat során a keleti seregetest főparancsnoka, Porfirio Díaz másodszer is hadifogságba esett. Mialatt Díaz fogságban volt, Garcia tábornok vette át a meggyengült seregetest irányítását.²⁴

Az 1865-ös esztendő még a korábbiaknál is nehezebben indult a republikánusok számára. A Juárez kormányzat az amerikai–mexikói határhoz menekült Paso del Norte településre, míg tényleges hatalmuk Chihuahua állam egyes vidékeire terjedt ki csupán, melynek déli részét már a francia erők támadták. Az ország északi részein katonai fordulat 1865 végén következett be. Novemberben ugyanis ismét megkezdte a működését az északi hadsereg Mariano Escobedo²⁵ parancsnoksága alatt, aki újjászervezte és rendkívül ütőképessé tette csapatait, melynek döntő szerepe volt a II. Mexikói Császárság megdöntésében, ugyanis 1867 folyamán Escobedo csapatai vették ostrom alá Querétaro városát és fogták el Habsburg Miksa császárt.²⁶

1866 márciusától a nyugati seregetest megerősítése is megtörtént, melynek vezetését a Sinaola és a Jalisco államokban korábban szervezett dandár parancsnokára, Ramón Coronára bízta, aki jelentős sikereket ért el az ország nyugati területein, és szintén fontos szerepet játszott Querétaro ostrománál. A középső hadsereg maradványait, mely 1863-tól előbb Jalisco, majd Michoacán államokban működött elszigetelten, a francia csapatkivonások idején Nicolas Régules vezette. Korábbi parancsnokai Ignacio Comonfort, José López Uruga, José María Arteaga és Vicente Riva Palacio voltak, utóbbi a középső seregetest néhány egységével szintén jelen volt Querétaro ostrománál. A déli területeken működő keleti seregetest élére időközben visszatért a hadifogságból másodszer kiszabaduló Porfirio Díaz tábornok, aki újjászervezte a keleti hadsereget, 1866 őszére kiszorította a császári erőket Oaxaca területéről, 1867 áprilisában pedig elfoglalta a kulcsfontosságú Puebla városát, majd végül a fővárost, mellyel véget ért a II. Mexikói Császárság időszaka.²⁷

Zubirán Escoto vizsgálatai szerint a második császárság idején a köztársasági erők négy nagyobb hadseregre oszlottak, úgymint:

- északi hadsereg (a legjobb minőségű fegyverzettel rendelkező),
- nyugati hadsereg (a legtapasztaltabb tisztek vezették),
- középső hadsereg (a legnagyobb veszteségeket szenvedte),

²⁴ Zubirán Escoto 2016. 77–79. o.

²⁵ Mariano Escobedo a II. pueblai csatát követően az Oaxacába visszavonuló egységeik soraiban találjuk. Innen Tabasco érintésével New Yorkba hajózott, ahonnan New Orleansba utazott. 1864 márciusában érkezett Észak-Mexikóba, melyet követően Nuevo León és Saltillo parancsnoki tisztét töltötte be, majd az északi seregetest főparancsnoka lett. Zubirán Escoto 2016. 79. o.

²⁶ Uo. 79–80. o.

²⁷ Uo. 79–80. o.

– keleti hadsereg (hátszágának ipari kapacitása okán a legstabilabb utánpótlással rendelkezett).²⁸

Külföldi önkéntesek a mexikói köztársasági oldalon 1861 és 1867 között

A Mexikóban az 1854 és 1867 között a köztársasági oldalon harcoló külföldi önkéntesek témakörét Lawrence Douglas és Taylor Hanson járta körbe egy jól adatolt, nagyrészt levéltári forrásokon és egykorú visszaemlékezéseken alapuló munkában.²⁹

A szerzők megállapítják, hogy az intervenció korai éveiben a Juárez-kormányzat seregeiben nagyobb számban voltak jelen az európai, mint az amerikai önkéntesek, amely legfőképpen az 1861 és 1865 között lezajlott amerikai polgárháború hatásának volt köszönhető, de az is elmondható, hogy utóbbi csoportra az 1846–1848-as amerikai–mexikói háború óta bizalmatlanul és inkább ellenségesen tekintettek a Rio Grande folyótól délre. Az Unió és a Konföderáció katonai konfliktusának lezárultával 1865-ben azonban fordulat állt be, ugyanis az Egyesült Államokból egyre nagyobb számban érkeztek önkéntesek Mexikóba. Douglas és Hanson felhívja arra is a figyelmet, hogy amíg a konzervatív oldalt erősítő külhonból érkező katonaság (Francia Expedíciós Erők, egyiptomi segédhad, belga önkéntesek, mexikói osztrák önkéntes sereg stb.) – már létszámuk okán is – közismertebb, addig a mexikói történetírás kevésbé szentelt figyelmet a republikánus seregben szolgáló külföldi önkéntes katonákra. Az 1980-as évek végéig a témával foglalkozó szakirodalmak alig, vagy egyáltalán nem említették ezen csoportnak a történetét és katonai szerepvállalását. Általában úgy történt utalás a mexikói alkotmányos hadseregre, mintha annak állománya teljes egészében csak született mexikóiakból állt volna, holott a szerzők szerint számos adat maradt fent, és dokumentumok utalnak a köztársasági seregben szolgált külföldi katonák történetére és a harcok során tanúsított szerepükre, amelynek feltárását és tanulmányozását szükségesnek tartják a téma mélyrehatóbb megismeréséhez.³⁰

Munkájukban arra is rámutatnak, hogy a mexikói köztársasági seregben szolgáló külföldi önkénteseket a korabeli forrásokban eltérő jelzőkkel illeték, úgymint: „filibuszter”, „kalandor”, „szerencselovag”, „zsoldos” stb. Egy külön fejezetben részletesen szólnak az 1850-es évek mexikói katonai konfliktusaiban felbukkant külhoni önkéntes katonákról is. A tárgyalt időszakban Mexikóban szolgált idegen ajkú katonák

²⁸ Az egyes hadseregek történetét tárgyaló munkák már a 19. században megjelentek, 1867-ben az északi hadseregről *Juan de Dios Arias: La reseña histórica del ejército del Norte*, 1874-ben a nyugati hadseregről *José María Vigil – Juan Hajar y Haro: Ensayo histórico del ejército de Occidente*, 1892–1893-ban a keleti hadseregről *Manuel Santibañez: Reseña histórica del ejército de Oriente*, végül pedig 1896-ban a középső hadseregről *Eduardo Ruiz: Historia de la guerra de Intervención en Michoacán. Zubirán Escoto* 2001. 117–118. o.

²⁹ *Douglas – Hanson* 1987.

³⁰ Uo. 205–206. o.

döntően az Egyesült Államokból,³¹ valamint Latin-Amerikából és Európából érkeztek (olaszok, spanyolok, lengyelek, poroszok, belgák és svédek), akik közül többeknek már volt háborús tapasztalata (spanyolországi karlista háború, krími háború, itáliai harcok, amerikai polgárháború stb.).

Az 1860-as évek elején a havannai születésű Quezada testvérpár (Manuel és Rafael) fontos szerepet játszott a háború első időszakában. Manuel Quezada 1862. november 7-én részt vett a Cerro-Gordo-i csatában, majd az első pueblai csata idején Aureliano Rivera ezredes alá tartozó pikás század parancsnoka volt, ezt követően pedig a lovaságnál tábornokká lépett elő. Az 1864. szeptember 22-ei estanzuelai (Durango állam) vereséget követően testvérével az Egyesült Államokba menekült.

A Buenos Aires-i születésű argentin ezredes, Edelmiro Mayer, aki korábban az argentin hadseregben szolgált, illetve részt vett az amerikai polgárháborúban, jelen volt az 1866. június 16-ai Santa Gertrudis-i csatában, ahol az osztrák önkéntes sereg számos tagja esett el, vagy került hadifogságba,³² továbbá Qurétaro és Mexikóváros 1867. évi ostromainál is.³³

Garibaldi légiójának két egykori veteránja, Louis G. Ghiraldi és Hércules Saviotti már a katonai konfliktus első időszakában a Juárez-kormányzat fegyveres segítségére siettek. Előbbi, mint a Hidalgo erőd parancsnoka vett részt Puebla 1863-as védelmében, ahonnan a köztársaságiak vereségét követően sikerült elmenekülnie, két hónappal később pedig a jaliscoi parancsnokság másodtisztjévé nevezték ki. 1864. március 16-án fogságba esett, Augascalientesbe vitték és másnap kivégezték. Ghiraldihoz

³¹ Róluk még a későbbiekben bővebben értekezünk.

³² Erről bővebben lásd *Klinger* 2013. 246–260. o.; *Ratz* 1998. 281–282. o.; *Ratz – Galeana* 2008. 117. o.

³³ *Douglas – Hanson* 1987. 218–220. o. Mint Torbágyi Péter egyik munkájában közli (Ács Tivadar korábbi kutatásait alapul véve) – az argentin Edelmiro Mayer, Mayer András János (Andreas Johann?) kivándorolt budai nyomdász fiaként látta meg a napvilágot Buenos Airesben az 1830-as években. Később a „Német Légio instruktoraként, majd a könnyűtüzérség hadnagyaként szerzett tapasztalatainak köszönhetően a New-York-i katonai akadémia oktatója lett. Itt kötött barátságot Robert Told Lincoln kadéttal, Abraham Lincoln elnök fiával, akinek segítségével később apja ügyvédi irodájában kapott munkát”. *Torbágyi* 2004. 83–84. o. Edelmiro Mayer visszaemlékezését Carlos J. Sierra Brabatta adta közre 1985-ben *Campaña y guarnición: El Ambiente Republicano Contra el Imperio de Maximiliano: Memorias de Edelmiro Máyer militar argentino en el ejército republicano de Benito Juárez* címmel. Az ebben közölt életrajz alapján Edelmiro Mayer 1837-ben született az argentin fővárosban, és fiatalon lépett a katonai pályára. Előbb valóban a fent említett Német Légio „instruktora”, azaz kiképzője volt, majd ténylegesen a könnyűtüzérezred (*Regimiento de Artillería Ligera*) hadnagyaként szolgált, és részt vett az 1859. évi cepadai csatában. Ezt követően az Amerikai Egyesült Államokba költözött, ahol az egyik katonai akadémia kiképzője volt, itt ismerkedett meg Lincoln elnök fiával. Az amerikai polgárháború kitörésekor az Unio seregéhez csatlakozva már egy afroamerikai ezredet vezetett, Floridában az olustee-i csatában megsebesült. *Campaña y guarnición* 1985. 5–6. o. Máyer a háború alatt ismerkedett meg Meier Ferenc volt magyar honvéddel (a nevezett személy állítólag Kossuth Lajossal is levelezésben állt), aki a hadsegédje lett. Az amerikai polgárháború lezárultát követően mindketten jelentkeztek Benito Juárez seregébe, ahová felvételt nyerve végigküzdötték a mexikói polgárháborút is. A háborút követően Edelmiro Mayer tábornoki rangban szolgált tovább a mexikói hadseregben, azonban később egy katonai puccs előkészítésében játszott aktív szerepe miatt végül kiutasították az országból. *Torbágyi* 2004. 83–84. o.

hasonlóan Saviottinak is sikerült elmenekülnie Pueblából az 1863 májusában történt vereséget követően, majd miután végigküzdötte a háborút, mexikói állampolgárságot kapott, és 1907-ben bekövetkezett haláláig Mexikó konzuljaként teljesített szolgálatot, előbb Genfben, majd az olaszországi Faenzában.³⁴

A liberális seregetestekben számos spanyol is harcolt. Nicolás de Régules Cano – aki már a reform háború idején is Mexikóban szolgált – Puebla ostromakor a Michoacánba szervezett 3. dandár tábornoka volt. 1865 áprilisában részt vett a tacámbarói csatában, illetve Uruapan elfoglalásában, majd pedig hadosztályparancsnoki kinevezést nyert, később pedig jelen volt Querétaro ostrománál is. Egy másik spanyol, Telésforo Tuñón Cañedo az első pueblai csatában az egyik köztársasági dandárt vezette, egy évvel később a második pueblai csatában már Alatorre tábornok alatt a 32. zaragozai zászlóalj alezredesként volt jelen.³⁵

Az 1848–49-es magyarországi lengyel légió egykori tagja, Józef Tabaciński a reform háború idején már Mexikóban tartózkodott, 1863-ban Puebla ostromakor a Tomás O’Horán tábornok vezette első lovasdandár alezredese volt. Tabaciński 1865. április 4-én esett el Coahuila államban, Gigedo és Nava települések között a Francisco Naranjo vezette császári csapatokkal történő összecsapás során.³⁶

Carlos von Gagern korábban a porosz seregben szolgált, Puebla második ostromakor a 26. vadászzászlóaljat vezette.³⁷ A belga Jean H. Keats az amerikai polgárháborúban a Potomac hadseregben szolgált, azonban már jóval az Egyesült Államok katonai konfliktusának lezárultát megelőzően Mexikóban találjuk, ahol a Porfirio Díaz vezette keleti seregtestnél szolgált mérnök ezredesként. A háború során hadifogságba került, a szabadulását követően a republikánusok északi seregéhez csatlakozott, majd visszatért az USA-ba.³⁸ Erik Wulf svéd százados a Juárez kormányzat titkosügynökeként tevékenykedett, majd 1866 júniusától Mariano Escobedo tábornok csapataihoz csatlakozott.³⁹

³⁴ Douglas – Hanson 1987. 215–216. o.

³⁵ Uo. 217–218. o.

³⁶ Uo. 219. o. Józef Tabaciński nagy valószínűséggel Galíciában született, 1848 előtt egy Pułanki településhez tartozó major társbérője volt. 1848 októberének végén Barwineknél kelt át Magyarországra Teofil Lapińskival, novemberben Pesten belépett a Józef Wysocki őrnagy által szervezett lengyel légióba, az aradi lengyel dzsidasosztály egyik „alapító szervezője”. 1849. május 1-jétől az 1. dzsidasvezetnél főhadnagy. A szabadságharc bukását követően Törökországba menekült, ahol áttért a muszlim hitre. 1850-ben Bommel Aleppóba ment, majd 1853-ban az oszmán seregben szolgált. Kovács 2007. 502. o.; vö. Kovács 2015. 679. o. Ezzel szemben Bona Gábor szerint „1852. máj.11. Liverpoolból Julian nevű fiával New Yorkba indul.” Bona 2018. – Kovácsnál tévesen szerepel, hogy „1864-ben követi a mexikói császári trónt elfoglalni akaró Miksa császárt. Vele együtt őt is agyonlövik.” Kovács 2007. 502. o., ahogyan Bona is valótlannal közli, hogy „Miksa császár mexikói expedíciós hadtestének tisztje, a császár kivégzésekor őt is agyonlövik”. Bona 2018. – A mexikói szakirodalom magyar nemzetiségüként utal rá. Covarrubias 1990. 141. o.

³⁷ Douglas – Hanson 1987. 219. o.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

A szolgálatvállalás okai eltérőek voltak. Egyesek – főként a korábban katonaként szolgált egyének – számára a katonai pályájuk folytatását és a megélhetésük biztosítását jelentette Mexikó. Voltak, akik a politikai eszmék melletti kiállásuk miatt érkeztek, hogy a császári uralom ellen harcoljanak, de akadtak, akik a háborút követően a republikánus kormányzattól földet és a letelepedés lehetőségét várták, míg sokakat csupán a meggazdagodás reménye vitt Juárez zászlója alá.⁴⁰

Ahhoz, hogy megértsük, a magyarok egy csoportja miként is került az USA területéről a mexikói köztársasági sereg kötelékébe, fontos kitérni a konfliktus amerikai vonatkozásaira. A francia expedíciós erők 1863. és 1864. évi területfoglalásai arra kényszerítették a Juárez-kormányzatot, hogy külföldről is megpróbáljon önkénteseket toborozni a honvédő harchoz. Erre elsősorban – földrajzi helyzete, a köztársaság eszméje iránti elköteleződés, illetve az amerikai polgárháborúban kiképzett és szolgált nagyszámú harcedzett egyének okán – az Egyesült Államok tűnt a legideálisabb helyszínnek. A szervezés döntő része a liberális kormányzat washingtoni diplomáciai képviselőjére, Matías Romeróra⁴¹ hárult, és bár az amerikai társadalom jelentős része szimpátiával viszonyult a császárság ellen küzdő mexikóiakhoz, Romerónak nagy erőfeszítéseket kellett tennie annak érdekében, hogy ezt tovább fokozza. Számos cikket jelentetett meg a jelentősebb amerikai lapokban, széles körben terjesztett kiadványokat a mexikói politikai helyzetről és Benito Juárez politikai pályájáról, valamint nyilvános bankettekett tartott, amelyeken vendégül látta az amerikai katonai és kormányzati körök prominenseit, ezeken felül pedig koordinálta az USA-ba érkező mexikói toborzóügynökök hálózatát. A toborzás fő helyszínei San Francisco, New Orleans, New York és Washington voltak. A Juárez-kormányzat három tábornokot (Placidio Nega, Gaspar Sanchez Ochoa és José María Carbajal) küldött az Egyesült Államokba a rekrutálások irányítására, alájuk további tizenöt alügynök tartozott, akik további amerikai városokban tevékenykedtek, összejöveleket szervezve, újságokat kiadva és adományokat gyűjtve népszerűsítették a mexikói ügyet, aminek a hatására egyre többen keltek útra, hogy a Rio Grande túlsópartján folytassák katonai pályájukat.⁴²

Benito Juárez kormánya annak érdekében, hogy még több külhoni önkéntest csábítson az országba, 1864. augusztus 11-én Monterreyben kiadott egy rendeletet, amelyben megállapították a számukra nyújtandó zsold és egyéb juttatások mértékét, melyek az akkori amerikai hadsereg fizetéseihez voltak hasonlóak: közlegényeknek havi 15, a hadnagyok részére 45, az ezredek számára 205, míg az ennél magasabb beosztásban szolgálók esetében 500 mexikói pesót ígértek. Ezen felül a katonák megtarthatták az amerikai hadseregben viselt rangjukat, valamint fedezték utazási és élelmezési költségeiket is, továbbá a szolgálatvállalással automatikusan mexikói állampolgársá-

⁴⁰ Douglas – Hanson 1987. 207. o.

⁴¹ Matías Romero washingtoni működéséről bővebben lásd Schoonover 2014.

⁴² Douglas – Hanson 1987. 221–222. o.

got nyerhettek. A rendeletben említést tettek a földadományokról is: a főhadnagyoktól a századosokig 1000 peso, míg attól felfelé 2000 pesót érő földtulajdont ígértek. 1864 nyarától egyre többen jelentkeztek Matias Romerónál, hogy Mexikóba menjenek harcolni, mely létszám 1865-ben, a polgárháború végével még magasabb lett. Romeró, akit alkalmasnak talált a szolgálatra, azt ajánlólevéllel Észak-Mexikóba küldte a Juárez-kormányzat hadügyminiszteréhez.⁴³

Torbágyi Péter hívta fel a figyelmet arra, hogy Gyulai Gaál Sándor és társai 1864-ben New Orleansból érdeklődtek Matias Romerónál a köztársasági seregbe való belépés feltételeiről,⁴⁴ azonban az életrajzi adatok alapján kérvényük nem részesülhetett támogatásban, vagy végül ők maguk nem vállalkoztak az utazásra.⁴⁵

A legtöbb adat a kaliforniai amerikai önkéntesekről maradt fent, akik a chihuahui – vagyis az északi – és a nyugati sereghez csatlakoztak önálló egységbe szervezve. Az alakulatot Placido Nega és Gaspar Sanchez Ochoa mexikói tábornokok alapították, parancsnoka pedig az amerikai George M. Green ezredes volt, kezdeti létszáma pedig 25 főből állt (mind az Unió veteránjai). Az egység 1866. szeptember 25-én érkezett Chihuahua városába, ahol több másik amerikai csoport is csatlakozott hozzájuk, mint például texasi volt konföderációs katonák William McNulty vezetésével, vagy egy másik kaliforniai kontingens Placido Vega tábornok vezetése alatt. A légiót itt Silvestre Aranda tábornok alá rendelték, és amikor Durangóban, Nazasban tartózkodtak, lényegében a tábornok vezérkarát alkották. Ezen időszakban Green ezredest egy rövid időre Artur Haines ezredes váltotta az egység élén,⁴⁶ aki talán azonos lehet azzal a „Hainz ezredes”-sel, akiről a *Hazánk s a Külföld* az alábbiakat közölte: „Juarez részére most is [értsd: 1865 májusában – a szerző] folyvást toborzanak; Californiában a magyar születésű Hainz ezredes működik ebben, s hamar összeszedett pár ezer⁴⁷ újoncot.”⁴⁸

1867 januárjában az amerikai légiónak 31 vagy 32 tagja volt, az egység részt vett Querétaro,⁴⁹ majd pedig Mexikóváros ostromában. Az amerikaiak egy másik cso-

⁴³ Douglas – Hanson 1987.

⁴⁴ Torbágyi 2004. 259. o., 48. jegyz. Gyulai Gaál Sándor 1864. augusztus 19-én New Yorkból küldte a levelet Matias Romero számára. *Monroy* 1965. 20. o.

⁴⁵ Gyulai Gaál Sándor (Vidánál Gál Sándor) 1864. november 27-én szerelt le az Unió seregéből. Ezt követően valószínűsíthetően New Orleansban telepedett le, ahol 1912. február 29-én hunyt el. *Vida* 2011. 231–232. o.

⁴⁶ Douglas – Hanson 1987. 222–226. o.

⁴⁷ A létszámadat erősen túloz.

⁴⁸ *Hazánk s a Külföld*, 1865. május 14. (20. sz.) 320. o. További adatot nem találtam személyéről.

⁴⁹ Querétaro ostromának egyik magyar szemtanúja, Pawlowszky Ede memoárjában többször is említést tesz egy hadifogságba esett önkéntes amerikai tisztről, illetve arról is, hogy a császári oldalon is harcoltak amerikai önkéntesek. A magyar huszártiszt művében az amerikai fegyverekre is történi utalás, mely alapján a köztársaságiak az ostrom során talán Gatling-gyorstüzelőt is használhattak: „Egy százados pedig, aki százada élén a Cruzból kirohant és egy előnyomuló ellenséges csapatot visszavert, a színhelyről hozott zsákmányból egy amerikai forgó-puskát ajánlott a császárnak, a melyet ő Felseje a legénység örömrriadala közt kegyesen elfogadott.” *Pawlowsky* 1894. 57., 87., 102. o. Az idézett szöveget lásd 63. o.

portja a lengyel Johann Sobieski⁵⁰ vezetésével érkezett Mexikóba, New Orleansból Santa Fén keresztül, mely egység szintén jelen volt Querétaro bevételénél. A háborút követően, 1867 augusztusában a légiót feloszlatták és annak legtöbb tagja visszatért az USA-ba.⁵¹

Magyar önkéntesek a mexikói republikánus seregben

A kutatásaink alapján a mexikói republikánus seregben a háború első szakaszából egyetlen olyan személyről tudunk, akit magyar származásúként említenek a mexikói források. Mint azt a tanulmány egy korábbi fejezetében olvashattuk, az 1860-as Londoni Egyezmény hírére válaszul a Benito Juárez vezette mexikói kormányzat hozzáállott a hadsereg megerősítéséhez, létrehozva a már többször említett keleti hadsereget. Ennek történetét José del Castillo 1904-ben megjelent művében külön fejezetben tárgyalja, közölve a tisztek névsorát és a csapatok pontos létszámát is. A tüzérség megerősítésével kapcsolatban megjegyzi, hogy a szövetségi kormányzat ágyúk öntését rendelte el, melyet Fernando Poucel és Luis Constantini tüzérségi főtisztok sikeresen hajtottak végre, utóbbi személyről, hogy magyar („húngaro”) származású.⁵²

A feltárt adatok alapján a mexikói alkotmányos hadsereg oldalán harcoló magyarok közül négy személy – Zákány (Csala) István, Meier Ferenc, Politzer Sándor, Tichy (Kiss) Kálmán László – esetében utalnak adatok arra, hogy az Egyesült Államokból érkeztek Mexikóba.

Zákány (Csala) István

A fentebb felsorolt négy egyén közül talán Zákány a legismertebb, akinek kalandos életéről 1904-ben egy szépirodalmi mű is napvilágot látott,⁵³ és többen megemlékeztek már mexikói működéséről,⁵⁴ míg bővebb életrajzát nemrégiben Szente-Varga Mónika adta közre.⁵⁵ Zákány István még Csala István néven harcolt az 1848–49-es szabadságharcban, a fegyverletételt követően besorozták a cs. kir. seregbe, ahonnan megszökött, és Havasalföldön keresztül (Szente-Varga munkája alapján itt változtathatta a nevét Zákányra) Olaszországba ment, ahol 1861 áprilisában a Magyar Légióba nyert felvételt.⁵⁶ Zákány egy hónappal később fél évre otthagya az egységet, majd novemberben visszatért és 1862 augusztusáig állományban volt.⁵⁷ Ács Tivadar szerint ezt

⁵⁰ Sobieski korábban Észak-Itáliában szolgált. *Ryal Miller* 1961. 239. o.

⁵¹ *Douglas – Hanson* 1987. 226–228. o.

⁵² *Castillo* 1904. 184. o.

⁵³ *Domokos* 1904.

⁵⁴ *Nagy* 2004. 91–104. o.; *Torbágyi* 2004. 259. o.; *Vasváry* 1988. 214. o.

⁵⁵ *Szente-Varga* 2019.

⁵⁶ Uo. 38–40. o.

⁵⁷ *Lukács* 1986. 426. o.

követően az Egyesült Államokba hajózott, ahol az északiak lovasságához csatlakozott, és főként Texas és Kalifornia vidékén vett részt a harcokban, bár ezt idáig hivatalos dokumentumokkal még nem sikerült alátámasztani.⁵⁸

Zákány (Csala) István Sinaola állam kormányzója, Plaícido Vega révén San Franciscóból érkezett Mexikóba több társával, ahova 100 000 csappantyút vittek magukkal a republikánus sereg részére. Zákány Mexikóban Ramón Corona⁵⁹ nyugati seregénél szolgált, ahol hamar magas rangba került, a tábornok vezérkari főnöke lett, az 1866. május 6-ai Callejón de Barrón-i csatát követően pedig parancsnoki kinevezést nyert.⁶⁰ A háború után Mexikóban telepedett le, és feleségül vett egy Észak-Mexikóból származó nőt, Serapia Ochoát, akitől hat gyermeke született, majd 1876-ban Sinaola államban, Ahome településen cukorgyárat alapított, amely a későbbiek során az ország egyik legmodernebb ipari létesítményévé fejlődött. A világlátott magyar katona 1888-ban gyilkosság áldozata lett, amelyről hírt adott az amerikai és a magyar sajtó is.⁶¹

Zákány István életrajzának további pontosításához nagy segítségünkre volt, hogy a kutatás során rátaláltunk egy húsz sajtóközlésből álló levelezésre, amely véleményünk szerint teljes bizonyossággal személyéhez köthető. A levelek 1865 és 1867 között az Egyesült Államokból és Mexikóból érkeztek, és a *Szegedi Hirado* közölte őket. Az első levél 1865. május 25-én, míg az utolsó – tudomásunk szerint – 1867. június 9-ei dátummal került publikálásra.⁶²

A levelezés alapján nyomon követhetőek Zákány amerikai és mexikói katonai szolgálatai és rekonstruálható, hogy milyen útvonalon is érkezett az Egyesült Államokból

⁵⁸ *Szente-Varga* 2019. 38–40. o. Zákány (Csala) István neve Vida István Kornél munkájában nem szerepel. Vö. *Vida* 2011.; *Ács* 1964. 125–145. o.; *Ács* 1965. 7. o.

⁵⁹ Ramón Corona (1837–1889), a republikánus sereg tábornoka. Rövid életrajzát lásd *González Montesinos* 2000. 334. o.

⁶⁰ *Szente-Varga* 2019. 40. o.

⁶¹ Uo. – Zákány (Csala) István birtokával kapcsolatos iratok megőrzésre kerültek az Archivo General de la Nación (Mexikói Állami Levéltár) gyűjteményében, míg Bécsben az Österreichischen Staatsarchiv, Haus-, Hof und Staatsarchiv állományában az Osztrák–Magyar Monarchia konzuli iratai között a halálával kapcsolatos dokumentumok találhatóak. AGNM Fomento/Terrenos Baldios/Caja 6/ 44091/7/Expediente 525. és ÖStA HHS, Diplomatie und Außenpolitik 1848–1918, Administrative Registratur, F58-300 Verlassenschaften und Legate, Staaten G-P, 1871–1895, Mexiko 24.

⁶² A levelekben a „Cs. I.” és „Cs. J.” monogramok jelennek meg és a levél szerzője Szegedre, mint szülőhelyére utal. Ezen kívül maga a *Szegedi Hirado* adja meg a tényleges választ a kérdésre, Zákány (Csala) István édesapjának 1867-es meggyilkolásakor írt soraiban: „Gyilkosság. Vasárnap este Csala István alsóvárosi lakos házában ablakán valaki kocogván, a gazdát néhány szóra kiszólította az utcára. Alig lépett ez azonban ki az utca ajtaján, midőn egy lövés által találva, visszahanyatlott, s az elöszett házi nép által a szobába vitetvén, néhány perc múlva meghalt. A lövésre az utca lakosai közül többen kiszaladtak, s – állítólag – két embert láttak tovaszaladni, de nem tudván mi történt, a futókat föl nem tartóztatták. A meggyilkolt 61 éves, erős tealkatú, egészséges magyar ember volt és sok természetes észszel birt. Fia utóbb Mexikóban Juarez hadseregében szolgált mint őrnagy, s lapunknak ismert mexikói levelezője. A merénylet elkövetésével Cs. F. lévén gyanúsítva, elfogatott.” *Szegedi Hiradó*, 1867. november 7. (89. sz.) 2. o.

Mexikóba. Mint már utaltunk rá, Szente-Varga kutatásai alapján hivatalos okmánnyal nem lehet alátámasztani Zákánynak az amerikai polgárháborúban történő szerepvállalását. Zákány saját állítása szerint a New York-i 14. önkéntes lovasezredbe állt be, ahol levele alapján rajta kívül még egy magyar katona szolgált, „egy tokaji fiú, Kiss Kálmán⁶³, ki hasonlóképpen Olaszországból jött”.⁶⁴ A New York-i lovasalakulat tiszti listájában nem szerepel sem Zákány, sem pedig Kiss neve,⁶⁵ azonban a levelezésben megjelenő helyszínek és útvonalak, illetve a feladási helyek alapján hitelt érdemlőnek gondoljuk, hogy a két magyar katona a nevezett alakulathoz tartozhatott 1864 és 1865 folyamán.

A New York-i 14. önkéntes lovasezred (14th Cavalry Regiment; másnéven Metropolitan Cavalry) 1862 végén alakult. A századok feltöltése 1862 novembere és 1863 júliusa között zajlott, a toborzókerülete New York városa és annak környéke volt (Hempstead, Rochester, Geneva, LeRoy, Buffalo). Az ezred egységeit 1863 februárjától több ütemben – 1863 októberéig – szállították el, és a keleti parton (*Department of the East*), illetve a Mexikói-öböl mentén (*Department of the Gulf*) kerültek bevetésre. Részt vettek az ún. Red River hadműveletben Baton Rouge-nál, majd 1864 júniusában New Orleans védelmében, ahonnan a floridai Fort Barrancasba hajózták őket.⁶⁶ Zákány levelében erről az alábbiakat olvashatjuk: „New-Yorkból 1864-ben [sic!]⁶⁷ 26-dik szept. estéjén indultunk hajón, s 9 napi utazás után, október 5-én este, New-Orleansba megérkeztünk. A 14-dik lovas ezred fekvő helye még mintegy 50 mértföldre lévén, újra hajón indultunk 7-én este, és 9-én értünk Baton-Rouge városba. Ez utazás nem volt a legjobbak közül való, az első három nap a tenger igen viharos és hideg volt, de már a 4-ik nap csendes lön, és mivel éjszakeről délnek hajóztunk, a hideg is lassanként a melegnek engedett, úgyhogy már a 7-ik nap, midőn Florida sarkát megkerültük és a mexikói öbölbe értünk, a melegség majdnem kiállhatatlanná nő. – Szerdán, október 5-én reggel ért a hajó a Mississippi folyó torkolatához, mely az Egyesült-Államok legnagyobb folyója, éjszakeről délnek folyik, és a Dunához hasonlólag három ágon szakad a tengerbe; e folyón haladtunk tehát egész New-Orleansig, mely város a torkolattól mintegy 35 mértföldre van.”⁶⁸

Az egység 1864. január 31-én érkezett Louisiana állam fővárosába, New Orleans-ba, ahol a levél szerzője ott találta „Gaal századost, kivel aztán Asboth tábornokot meg-

⁶³ A Lukács Lajos által közöltek alapján egy személy viselte a Kiss Kálmán nevet az olaszországi Magyar Légióban. A katonai törzslapja alapján Kiss Kálmán 1842-ben született Nagybecskerekben, 1862 májusától szakaszvezető a légio 4. gyalogosszázadánál, majd ugyanezen év július 13-án áthelyezték a légio 1. huszárszázadához. 1863 augusztusában kilépett a szolgálatból. Lukács 1986. 320. o.

⁶⁴ Zákány 1865d. 1. o.

⁶⁵ NYSMM.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ A levélben közölt egyéb adatok és az ezredtörténet alapján valójában 1863. szeptember 26-án lehetett az indulás időpontja.

⁶⁸ Zákány 1865d. 1. o.

látogattam. A tábornok, mint múlt leveleimben írtam, parancsnok volt Barancas erődben, Florida államban; innét szept. utóján egy száguldó csapatot vezényelt a tartomány belsejébe, minden jól ment néhány nap, mignem Marienna⁶⁹ városnál erős helyzetben nagy számú déli csapatokra talált, Asbóth előcsapata a Maine állam 2-ik lovas ezredéből állott, ezek az ellenség kemény tüze alatt hátrálni kezdtek, mikor a tábornok maga ment előre, őket példájával bátorítandó, és ekkor két lövést kapott; egyik arcán érte, a másik sokkal veszélyesb, balkarját könyökén felül zúzta szét; nagy ügygyel-bajjal mentették lovasai, míg a Florida lovas-ezred megérkezett, akkor azután a déliek minden további nehézség nélkül elűztek. De Asbóth majd balkarjával fizette a csata árát; az orvosok igen sokáig nem tudtak megegyezni, némelyek a kar levágását szükségesnek állítván; a tábornok később New-Orleansba vitetett, arca begyógyult, de karjával még néhány hónapig kénytelen lesz az ágyat őrizni.”⁷⁰

A levél alapján úgy tűnik, hogy Zákány már ekkor értesült, és érdeklődést mutatott az esetleges mexikói szolgálatvállalás iránt: „Gaal százados a szolgálatról lemondott, jelenleg New-Orleansban van, néhány nap múlva Mexikóba megy, Juarez elnök seregében szolgálatot veendő; vele voltam az e városban lakó mexikói consulnál, ez előmutatta Juarez elnök körlevelét, melyben felhívja a katonai emigránsokat az ő seregében szolgálatot venni, ígervén a rendes fizetésen kívül, a közemberek és altiszteknek ezer dollárt, hadnagyok és kapitányoknak ezerötszázat, s a nagyobb tiszteknek két ezeret, ezenkívül a köztársaság elleni árulók elkobzandó vagyonából nagy terjedelmű földeket. – Ennek következtében Gaal nagyon hitt, hogy menjünk együtt; igaz, hogy igen szeretnék e hadjáratban részt venni; de még is egy keveset várni akarok, mert sokkal előnyösebbnek látom a reám hárulandó hasznokat. 1-ször. Az egy évi szolgálati időből már alig 7 hónap van hátra, s ennek elteltével mindazon jogokban részesülendek, melyekben egy itt született amerikai polgár jogosul; azaz a többi közt minden percben útlevelet kaphatok a világ bármely része felé, lévén az Egyesült-államok védelme alatt, ami reám nézve igen becses bárminemű esetben is. – Emlékezem a Kozma-féle esetre [helyesen: Koszta Márton – a szerző]⁷¹ 1854. vagy 55-ben; a nevezett egyén 51-ben a többi magyarokkal Kis-Ásiából idejött; azonban innét kevés idő múlva újra oda

⁶⁹ Helyesen: Marianna, Florida. A mariannai összecsapás (Battle of Marianna) 1864. szeptember 27-én zajlott le.

⁷⁰ Zákány 1865a. 1–2. o.

⁷¹ Koszta Márton 1848–49-es magyar emigráns 1853-ban Törökországban történt esete diplomáciai bonyodalmakhoz vezetett az Amerikai Egyesült Államok és a Habsburg Birodalom között, mely *Koszta Affair* néven vált ismerté. Koszta 1850-ben emigrált az USA-ba, ahol rögtön állampolgárságért folyamodott, melyről egy tanúsítvánnyal rendelkezett. 1852 őszén üzleti megbízásból a Mimosza nevű hajó fedélzetén az Oszmán Birodalomba utazott, ahol 1853. június 22-én az osztrák konzul utasítására elrabolták, és az osztrák SMS HUSSAR fedélzetére hurcolták. Koszta Márton a USS St. Louis parancsnoka, Duncan Nathaniel Ingraham fellépésnek köszönhetően szabadult, aki az amerikai követtől kapott utasítások alapján ultimátumot intézett az osztrákok felé, hogy amennyiben nem engedik szabadon az egykori magyar emigránst, tüzet nyitnak azon postahajóra, amelynek fedélzetére időközben Kosztát átszállították azzal a céllal, hogy visszavigyék a Habsburg Birodalomba. A történetről bővebben lásd Sziklay 1997.

visszatért, s ott az ausztriai consul sürgetésére a török hatóság elfogatta, s az austriai kormánynak átadta, már a hajón volt, midőn az ott állomásozó amerikai hadihajó parancsnoka meghallotta az eseményt s Kozmának rögtön szabaddalra tételét kívánta; az ausztriai konsul vonakodott; erre az amerikai kapitány zászlóját felhúzza kijelentette, hogy az ausztriai hajót rögtön fenékre löveti, ha kívánsága nem teljesítettik. Akarva, nem akarva engedelmeskedni kellett, s Kozma szabadon lőn bocsátva, pedig ő még ekkor nem is volt amerikai alattvaló. 2-ször. Szavamat adtam egy évig szolgáltni, és azt be is akarom teljesíteni.”⁷²

Zákány leveleiből egy éles eszű, a világ történéseit alaposan megfigyelő, a közügyekkel tisztában lévő és a geopolitikai összefüggéseket átlátó személy képe bontakozik ki, aki úgy tűnik az amerikai magyarság tagjainak sorsa iránt is érdeklődött (például leveleiben többször megemlékezik a Texasban élő Újházy⁷³ családról).⁷⁴ 1865-ös leveleinek zömét Louisiana államból írta (a Mississippi folyó partján elterülő Baton Rouge-ból és az attól nem messze található és szintén a nevezett folyó partján levő Morganza, valamint Vicksburg városokból), ahol egységével hosszú időn keresztül állomásozott. Május 22-ei levelében ismételten közöl adatokat a mexikói köztársasági sereg részére történő toborzásokról, melyek az Egyesült Államok területén zajlottak: „Juarez ide küldött ügynökei a toborzást mindenütt megkezdték, mely jelenleg nagy-

⁷² Zákány 1865a. 1–2. o.

⁷³ Újházy László reformkori politikus az 1848–49-es szabadságharc idején részt vett a téli hadjáratban, majd előbb Rozsnyó vidékén látott el kormánybiztosi feladatokat, 1849 nyarától pedig a Komáromi erődrendszer polgári kormánybiztosa volt. Az erőd kapitulációját követően családja kíséretében – feleségével, három felnőtt és két kiskorú gyermekével (három további nagyobb gyermeke Magyarországon maradt) –, valamint több egykori bajtársával Hamburgon és Londonon keresztül az Egyesült Államokba utazott. Amerikában a magyar emigráció fontos alakjának számított, kiemelkedő diplomáciai tevékenységet folytatott Kossuth Lajos és a Kütahyában tartózkodó emigráció érdekében. Többedmagával Iowa államban megalapította Új-Buda települést, ahonnan megözvegyülve gyermekeivel Texasba, San Antonio mellé költözött. 1861 decemberében kinevezték az USA anconai konzuljának, mely posztot 1864 februárjáig töltötte be, majd New Yorkon és a mexikói Matamoros városán keresztül visszatért Texasba. A San Antonio melletti családi birtokon hunyt el 1870. március 7-én. Gyermekei közül Tivadar és Klára már 1870 előtt visszatértek szülőföldjükre, László és Farkas egy darabig még tovább vezették a családi gazdaságot, de édesapjuk halála után végül ők is a hazatérés mellett döntöttek, valószínűsíthetően egyedül a legkisebb Újházy lány, Ilona maradt Texasban. *McGuire* 1993. 35–90. o.

⁷⁴ Zákány levelei alapján kijelenthetjük, hogy egész pontosan tisztában volt a mexikói helyzettel is. Erre utalnak alábbi sorai: „Az Egyesült-Államok kormánya a legrettenetesebb polgár-háborúban levén, nem gátolhatta a beavatkozást, más részről biztosíták a francia, angol és spanyol hatalmak, hogy nem a köztársasági kormányformát változtatni mennek Mexikóba, hanem kényszeríteni akarják Juarez elnök kormányát, hogy némely adósságokat megfizessen. Az angol és spanyol kormányok céljaikat érve, a soledadi szerződés után visszahúzták seregeiket Mexikóból; de Napoleonnak egészen más volt a szándéka; előbb magának akarta a tartományt, de látván a nehézségeket, Miksa osztrák herceget beszélte rá, hogy vállalja el a mexikói császárságot, eget és földet ígérvén neki. De ime az Egyesült-Államok szava most kezd magasra emelkedni.” Ugyanezen levelében említést tesz az akkoriban megjelenő monitor típusú hadihajókról is: „Marad tehát a tengeri háború, a győzelem itt is az Egyesült-Államok részén van; a hajóhad az ujon föltalált különféle vashajók és Monitorok által oly erős, hogy az európai hajós-sereget együtt véve (kivéven az angolt) igen rövid idő alatt képes összetörni.” *Zákány* 1865c. 1. o.

szerűen foly; állítják, hogy néhány nap alatt képesek leendnek huszonötezer embert útnak indítani Mexikó felé, kik innét ugyan mint emigránsok, vagyis kiköltözködők indulnak; de útközben fel lesznek fegyverezve. Az ügyek így állván, hogy e tojásból minő madár fog kibújni, előre mondani nem igen lehet; minden a francia kormány magatartásától függ, én nem igen hiszem, hogy Napoleon ki bírná magát huzni a hínárból békés utón, mert miután még vissza nem húzta a francia sereget Mexikóból; kötve van végig fentartani Miksa császárt. Ennek következése leszen, hogy Napoleon nem kerüli ki a háborút az Egyesült-Államokkal, amely ha megtörténik, emberi hatalom nem bírja őt a bukástól megmenteni.”⁷⁵

A 14. New York-i önkéntes lovasezredet 1865. június 12-én – más források szerint 1866. május 31-én – beolvasztották a 18. New York-i önkéntes lovasezredbe,⁷⁶ mely Zákánynál ekképp jelenik meg: „Néhány nap múlva New-Orleansba menendünk, honnét minden jelek szerint az ezred nemsokára szét fog oszlattatni.”⁷⁷ Arra vonatkozóan, hogy Zákány a fúziót követően is az egységnél maradt-e, nem rendelkezünk információval, azonban annyi bizonyos, hogy ő 1865 augusztusában már San Franciscóból küldött levele alapján valamikor a nevezett év tavaszán vagy kora nyarán léphetett ki egységétől, mint ekkori levelében írja: „azt hittem, hogy legközelebbi leveletem valahonnan Mexiko hegyeiből küldöm az ó-világnak számomra legdrágább földére s abban legkedvesebb városába; s ime Kalifornia aranyhomokját taposom s San-Franciscóból írom ezután tudósításaimat azok számára, kiket talán érdekelnek a távol világrész nevezetesebb pontjai s az ott történő események is.”⁷⁸

Annyi bizonyos, hogy Zákány Louisianából visszatért New Yorkba, és levelében leírja az onnan San Franciscóba történő utazását, amely nem a vadnyugaton keresztül vezetett, hanem az „Atlanti-tenger”–Kuba–Santo Domingo–Jamaica útvonalon a „Panama földszorosoni keresztül”, majd a Csendes-óceánon északi irányba. A magyar katonautazó 1865 augusztusának közepén érkezett meg Kalifornia államba, San Franciscóba, ahonnan következő írását 1865. november 17-ei dátummal küldte. Az ezt követő levelezéseiben már Mexikóba történő utazásának körülményeibe nyерhetünk betekintést, illetve arról is tudomást szerzünk, hogy társaival miként csempészett be „egymillió gyutacsot” Corona tábornok Mazatlant ostromló nyugati serege számára, és egyben saját motivációját is az olvasó elé tárja: „Hogy miért jövök ide; úgy vélem, szükségtelen mondanom, mert mindenki fogja érteni e lépésünket. Mi itt a népszabadságnak akarunk szolgálatot tenni”, míg egy másik levelében az alábbiakat

⁷⁵ Zákány 1865e. 1., 2. o.

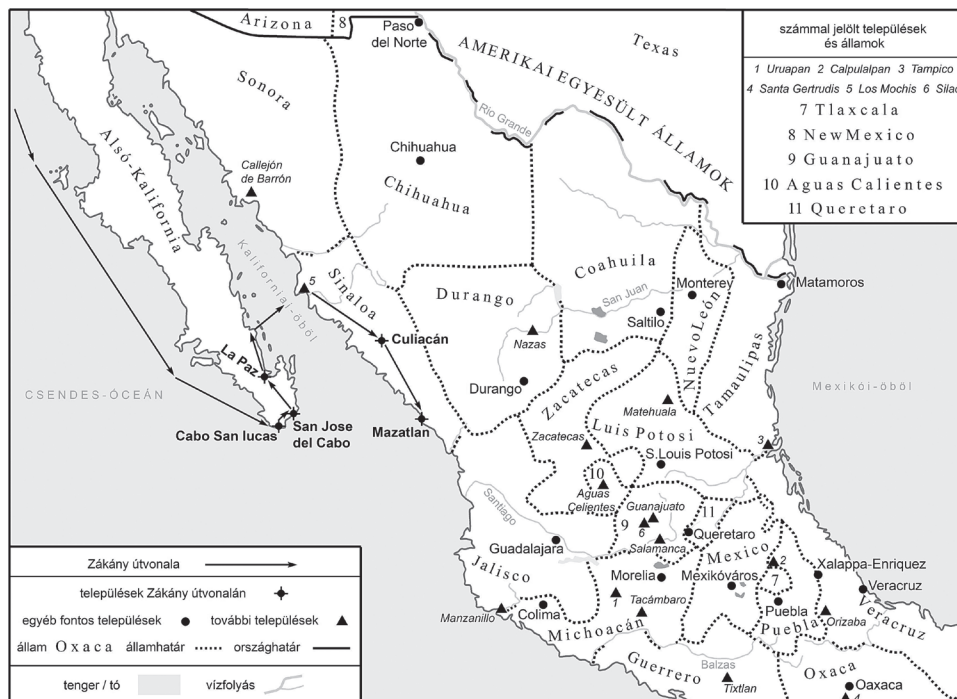
⁷⁶ NYSSM.

⁷⁷ Zákány 1865e. 1–2. o.

⁷⁸ Zákány 1865f. 2. o.

közli ugyanerre a kérdésre: „És miért ne mennénk; hisz ha csak egy kevés hasznára lehetünk is a köztársaságnak, vérünket örömmel adjuk.”⁷⁹

Zákány és társai az amerikai kikötővárosból 1865. december 31-én indultak útnak, és a levelek segítségével az általuk megtett útvonal viszonylag pontosan rekonstruálható: 1865. december 31.: indulás San Franciscóból; 1866. január 5.: Cabo San Luca; 1865. január 6.: San José del Cabo; 1866. január 21–25.: La Paz; 1866. február 16.: Isla San José; 1866. február 17.: Rió de Fuerte torkolata (Sinaola állam); 1866. február 22 – március 13.: Culiacán; 1866 májusa: Mazatlan.

*Zákány István és társainak útja az Egyesült Államokból Mexikóba
Zákány levelezései alapján (1865. december 31. – 1866. május)*

A társaság, miután a Juárez-kormányzat San Francisco-i konzuljától átvette az ajánlólevelet és az egyéb szükséges dokumentumokat, a Kaliforniai-félsziget déli csücskéig az egyik mexikói hajótársaságnak az amerikai kikötőváros és Mazatlan között köz-

⁷⁹ Zákány 1865f. 2 o., Zákány 1865g. 1–2. o. és Zákány 1865gy. 1–2. o. A levélben közöltek alapján Zákánynak elég pontos ismeretei voltak a mexikói császári erők létszámáról is: „A leghitelesb tudósítások szerint 40,000 francia Bazaine tábornok alatt, ezeken kívül a legion etrangére 3000 embere 6 évre átadva Miksának, az egyptomi szerezsen-zászlóalj 500 ember, 3000 belgiumi, 6000 ausztriai önkéntes és az itt lévő francia hajóhad, ezenkívül még 15,000 mejicoiakból álló császári sereg; így tehát mintegy 70,000 emberből álló sereg nem elég Miksa trónja föntartására; sőt bátran mondhatni, hogy a célra 200,000 idegen katona volna szükséges; és itt van a bökkenő.” Zákány 1865f. 1–2. o.

lekedő menetrendszerintinek mondható hajójával érkezett, ahol nemcsak ők, hanem „Ogason tábornok” (Pedro Luis Ogazón Rubio, 1821–1890) is velük tartott, aki a „köztársasági kormányzója Guadalajara államnak. Ő 1864-ben Juarez által volt küldve a washingtoni kormányzóhoz, honnan, miután küldetését bevégezte, visszajött, hogy befolyásával a mondott államban új lendületet adjon a császárság elleni harcnak. Mihelyt reánk ismert, tüstént fölszólított, mennénk vele, csapatait szervezni, amely ajánlatot egyelőre el nem fogadhattuk, mert a consultói utasítás szerint Rubi-Sinaloi kormányzót [Domingo Rubi tábornok – a szerző] kell fölkeresnünk; mely állam seregei jelenleg Mazatlan körül állanak és melynek számára egy millió gyutacsot viszünk a consultól. A Cabotól másnap öszvéreken folytatók utunkat San-José város felé, mely mintegy 5 magyar mértföldre van. Az emberek itt kocsikat nem használnak, lóháton vagy öszvéreken utaznak a hegyek oldalain, bokrok közt csavargó gyalog csapásokon, ahol még gyalog menni is igen bajos volna, de az öszvér a legnagyobb biztossággal halad, soha egy hibás lépést nem teszen; sokszor majdnem térden mászott a kövek között, míg máskor a legnagyobb vigyázattal tette lépéseit az esések fölött. E föld szégyény, homokos és az egész utón ritka apró bokrokat és az azok közt magasra emelkedő óriási kaktusokat láthatni.”⁸⁰ San José településen „igen szívesen fogadták” a társaságot, ahonnan La Pazba, a tartomány fővárosába folytatták az útjukat, ahol ismét hajóra szálltak. Zákány leveleiben részletes leírást közöl San José, La Paz és a többi általuk meglátogatott mexikói településekről is.

Zákány véleménye szerint Alsó-Kaliforniában „a nép, kivéve La-Paz-t, igen vendégszerető, mi egy család tagjainál voltunk szállva az egész utón, mely mintegy 20 magyar mértföld hosszú, maga a családfő az út közép táján lakik, Mira Flores [helyesen: Miraflores – a szerző] nevű helységnél, fiai és lányai pedig bizonyos távolságban a patakok partjain telepedtek le, úgy hogy a család egy láncolatot képez, Cabo-San-Luka-tól egész La-Paz-ig, ez utolsó városban, az Egyesült-Államok ott székelő consula Elmar ezredes bennünket igen nagy udvariassággal fogadott, és miután fölkért, hogy tudósításunkat minden alkalommal hozzá intézzük, La-Paz-tól búcsút vevénk.

Január 21-dikén este már indulófélben valánk, midőn egy, az öböl más oldaláról Altata-ból érkező hajócska azon hirt hozta, hogy a franciák Mazatlanban megtudták Ogazon tábornok érkezését és szándékát Sinaloa államban kiszállni, egy gőzöst utasítottak a part hosszában portyázni és a tábornokot a vele menendőkkel elfogni. Szükség volt tehát utunkat megváltoztatni és csakis 25-dikén este indulhattunk. A tábornok, mint matróz öltözködve indult egy kis hajón Navachista [helyesen: Navachiste – a szerző] kikötő felé, mi pedig egy hasonszerű hajócskán indulánk a még jobban északra fekvő Fuerte folyónál levő Ahome városkához. Hajónk kiérvén a la-paz-i öblöcskéből, szüntelen a partok közelében észak-nyugotnak vitorlázott egész a San-Jose-szigetig,

⁸⁰ Zákány 1865i. 2. o.

mely La-Pasztól mintegy 16 mérföldre fekszik, hova 16-dikán délbe értünk és megállunk az öböl átnézése végett. A sziget hegyének legmagasabb csúcsára hágván, kémlelők a széles tengeröblöt, nem lenne-e kivehető az utunk elállítására küldött francia gőzös pipázása. Nem annyira becses személyünket féltettük, mert mi eléggé biztosítva valánk az Egyesült Államok csillagos zászlajával röpködő sas címeres polgárlevél által, de ha esetlegesen a gőzossal találkozánk, kénytelenek lettünk volna a köztársasági kormány számára vitt egy millió értékű gyutacsot a tengerbe lökni, a mi mindenestre igen érzékeny veszteség lett volna, tudván, hogy e cikknek nagy hiánya van a köztársasági seregnél. A hegy csúcsáról gyönyörű kilátás volt, messze a tengeröblön túl keletre, a Mejico közepén keresztülhuzódó »Cordilleras« hegy vonalnak majdnem a tengerig futó ágain, az egyes magasabb bércek kéklének, mintha vetélkedni akarnának az ég kék színezetével, világosan megkülönböztethető volt a Culiacan, Sinaloa és az alamosi bércek, mely utolsó tövénél a derék Rosales tiszteinek nagy része lön áldozata az Európából ide áthozott politikának. Miután mintegy 1 óra hosszáig látcsőveztük a tengeröblől láthatáron belüli területét és a mondott gőzösnak semmi jelét sem voltunk képesek fölfödözni, délutáni 3 órakor az éppen észak-nyugotról fújni kezdő hatalmas széllel útnak indultunk. A hajósok ellátták a szükséges és a San-Jose-szigetnél bőségesen található ostrigákkal hajónkat.”⁸¹

A Kalifornia-öblön keresztül történő átkelés sikeresen lezajlott, a csoport 1866. január 27-én Sinaloa állam partjánál, a Rio Fuerte torkolatánál tartózkodott, majd a folyó rövid szakaszán két mérföldet felhajózva tették őket partra, ugyanis „a »Lucifer« nevű francia gőzös” őrrjárata miatt a torkolathoz közel ez veszélyes művelet lett volna. „A legelső ültetvényhez érve, fölfrissítésünkre cukor-nádat hoztak, melynek nedve igen jótékonyan hatott a nap meleg sugárai által fölhevült testünkre, folytonosan cukor-nádat rágcshálva éreink délután két órakor Zargosába, hol, mintegy 40 lovas fogadott bennünket, míg a többiek minden képzelhető módon erősítették az indusok támadásai ellen fővédelmül szolgáló házakat, azonban munkájukat egy időre félbeszakították ismételve a lovasok által megkezdett kiáltásokat: »Viva la republica, a bajo el imperio« (éljen a köztársaság, le a császársággal)”, olvashatjuk Zákány közlésében. A levél tanúsága szerint a csoport 1866. február 17-éig a Rio Fuerte folyónál várakozott, innen Culiacán városba indultak, ahová február 22-én érkeztek meg „hol Rubi kormányzó által igen jól fogadtatánk, – két nap múlva indulunk az innét 5 napi járásra fekvő Mazatlan tengerparti város felé, hol Corona, mint egy 5000-ból álló hadsereggel a franciákat és a császáriakat ostrom alatt tartja, elküldvén már előbb Martinez tábornokot 2000 emberrel Sonora állam felé Garcia Morales segítségére, kik aztán egyesülvén, Guaymást fogják megszállani. A tegnap ideérkezett hírek szerint

⁸¹ Zákány 1865k. 2. o.

a Mazatlanból kitörő franciákat és császáriakat Corona szétüzte és így Mazatlan nem sokára kezeink között leend.”⁸²

Zákány tizenötödik levele már a „Mazatlan előtti táborból érkezett”, az ezt követő két levelében nem került feltüntetésre sem a feladási helyszín, sem pedig a feladás ideje, azonban a szöveg alapján ez is ugyanonnan érkezhettek valamikor 1866 tavaszán, vagy esetleg kora nyarán. Ezekben visszautal a Rio Fuerte folyónál történt eseményekre, hosszasan kitér Benjamin Franklin amerikai elnöknek egy 1784-es „az amerikai államokbani indusokról” írt levelére, Culiacánba történő utazásukra (korábbi levelével szemben ebben március 13-át jelöli meg a városba történő megérkezés dátumaként), illetve rövid leírást ad a republikánusok kormányzójánál tett látogatásukról, és pontosan megjelöli, hogy Culiacánból mikor is indultak útnak (1866. március 27-én) Mazatlan irányába, végül utalást tesz a térség általános hadiállapotáról is.⁸³

Sonora államban az intervenció kezdeti időszakában Rosales tábornok Alamos közelében csapott össze a tízszeres túlerőben lévő császári sereggel (200 fő a 2000 ellen), melynek során a teljes republikánus csapat megadta magát. Mindezek ellenére az Ures és Guadalupe településeknél kivívott győzelmeknek köszönhetően a liberális erőknek sikerült átvenni az irányítást Sonora állam felett, olyannyira, hogy 1866. szeptember 14-én a franciák már Guayamas kikötőjének kiürítésére kényszerültek. 1866 júniusában a Juárez kormány elrendelte a nyugati seregetest újbóli felállítását, melynek parancsnokául Corona tábornokot nevezték ki, akinek sikerült egyesíteni a térség szétszórt republikánus erőit, melyet követően a császárság összeomlásáig sikeres hadjáratokat vezetett Sonora államból kiindulva.⁸⁴

A mexikói republikánus nyugati hadsereg történetét taglaló munkában említést tesznek arról, hogy a Concordia-akció előestéjén két magyar állampolgár, „Zakany Estéban” és „Coloman Tijji” (Tichy /Kiss/ Kálmán László) – akik korábban az Unió hadseregében szolgáltak –, az Egyesült Államokban jelentkeztek, hogy felajánlják szolgálataikat a mexikói republikánus sereg részére, melyet a San Franciscó-i republikánus konzul támogatásban részesített. A két magyar és társaik (ezen szövegből nem derül ki egyértelműen, hogy rajtuk kívül még kik vehettek részt a műveletben) százezer darab – mint fentebb láthattuk, Zákány a levelében egymillió gyutacsot említ – gyutacsot szállított a köztársasági sereg részére, mely okán Zákány századosi, míg Tichy hadnagyi ranggal nyert belépést Corona tábornok seregébe.⁸⁵

Ismereteink szerint az *Amerikai levelek* legutolsó darabja 1867. március 31-ei keltezéssel Sinaola állam fővárosából, Mazatlanból érkezett. Ezen levél a császárság

⁸² Zákány 1865l. 2. o.

⁸³ Zákány 1865m. 1., 2. o. és Zákány 1865n. 2. o. Az 1866-os Zákány-levelek keltezésüket tekintve 1866 januárja és májusa között íródtak, melyeket a *Szegedi Híradó* a nevezett év januárjában, áprilisában, augusztusában, októberében és novemberében közölt. Kutatásaink szerint a feladás idejét tekintve 1866 májusát követően az adott évben már nem érkezett több Zákány-levél.

⁸⁴ Leon Toral 1962. 214–215. o.

⁸⁵ *Vigil – Bautista Hajar y Haro* 1874. 375. o. A művet idézi *Szente-Varga* 2019. 40–42. o.

végóráiban íródott, és ennek megfelelően röviden bemutatja az általános hadihelyzetet, illetve Zákány a saját 1866-os és 1867-es katonai pályájáról is említést tesz. Mint írja, 1866 „december 15-én indulánk Mazatlanból a visszavonult franciákat követni és a különféle városokban hátramaradó császári seregeket tönkre tenni”. A magyar tiszttelen jelen volt Guadalajara (Jalisco tagállam), Colima (Colima tagállam) és Morelia (Michoacán tagállam) városok elfoglalásánál. A levél alapján az utóbbi településre 1867. február 13-án érkezett meg a 8000 fős köztársasági sereg, ahol Mendez császári tábornok utóvédcsapataival ütköztek meg.⁸⁶ A Zákány által leírtakat figyelembe véve Ács Tivadar tévesen tesz arról említést, hogy az egykori ’48-as magyar honvéd „vezette a döntő ütközetben Miksa derékhada ellen a győzelmes támadást. Queretaro térségében 9000 lovasával bekerítette Miksa császár csapatait – és ez a fegyvertény Mexikó teljes függetlenségének kivívásához vezetett. Az ütközet után Inarez [helyesen: Juárez – a szerző] ezredessé és a mexikói első lovas hadosztály parancsnokká nevezte ki”,⁸⁷ ugyanis Zákány saját állítása szerint a moreliai összecsapásban „újból” megsebesült, a további harcokban nem vett részt és visszautazott Sinaola államba, hogy a Juárez-kormánytól kapott földjét birtokba vegye.

Erről ő az alábbiakat írta: „Mazatlanból indulánk, a nyugati sereg Corona alatt csak 2000 emberből állott, és alig két hónap alatt három nagy államot szabadítánk föl a császárság alól s 6000 embert tevénk tönkre a különféle csatákban, kik elestek, kiket elfogtunk és kik fegyverüket elhányva szétfutottak; e két hónap alatt többet haladánk 200 mértföldnél Guadalajára, Colima és Morelia városokig, mely három város három hasonló nevű állam fővárosa [sic!]⁸⁸, és mint mondtam, ámbár Mazatlanból csak 2000 emberrel indulánk, de már Moreliába febr. 13-án 8000 emberrel érkezünk. Ez alkalommal a várost sebesen elhagyó császári tábornok Mendez utócsapata a mi előcsapatainkkal összeütközésbe jött, hol én újra megsebesítettem; és így legnagyobb sajnálatomra képtelen valék az előnyomuló sereggel haladni s jelen lenni Miksa fegyverletételénél. Február utóján már Miksa 7000 emberével ostrom alá lön véve, mintegy 25 000 főből álló összpontosított köztársaságiak által és igen valószínű, hogy midőn én ezt írom, már megadta magát. Én Moreliából vissza felé indulék február 25-én és Colimán keresztül egész Manzanillo-ig lóháton, onnét pedig egész Mazatlanig hajón jövök, s e hó 26-án érkeztem ide. – Sebem már meggyógyult s mihelyt Miksa fegyverletételének biztos híre érkezik, a Fuerte-folyó felé fogok menni, hol a kormány nekem 1000 hold földet adott, mely a legtermékenyebbek közé tartozik, hol igen csekély munkával terem a cukornád, pamut és minden más nemei a gabonának

⁸⁶ Zákány 1865ö. 6. o.

⁸⁷ Ács 1965. 7. o.

⁸⁸ Valójában Guadalajara Jalisco tagállam, míg Morelia Michoacán tagállam fővárosa. Egyedül Colima esetében helytálló Zákány megjegyzése.

kétszer egy évben, ennél fogva elvagyok határozva a hadsereget elhagyni és komolyan a földműveléshez fogni.”⁸⁹

Arra vonatkozóan, hogy Zákány István a császárság bukását követően is a köztársasági seregben szolgált-e – ahogyan azt többen is állítják⁹⁰ –, nem találtunk megerősítő forrásokat a mexikói kutatásaink során.

Tichy Kálmán László

Zákány István személyén felül, az ugyancsak a Corona tábornok seregében szolgált Tichy Kálmán Lászlóról állnak rendelkezésre még számottevő adatok, aki, hadnagyként nyert felvételt a mexikói köztársasági seregbe. Tichy haláláról 1882 októberében egykori bajtársa, Zákány küldött értesítést az Egyesült Államok budapesti konzulátusának (a levél szerint Tichy amerikai állampolgárságot nyert), melynek teljes szövegét több hazai lap is közreadta. A levélben közöltek szerint Tichy „1864/65-ben Canby tábornok alatt mint tiszt az Egyesült-Államok hadseregében szolgált és több expedícióban vett részt, különösen azokban, melyek 1864-ben Baton Rouge ellen Louisiánában indítottak. 1865 december havában Corona tábornok által, ki a francia és a császári seregek ellen küzdő köztársasági hadsereg egy részének parancsnoka volt, Mexikóba hivatott. Itt Corona tábornok oldalánál nagyon kitüntette magát; jelen volt Miksa császár megadásánál is Queretaróban. Porfirio Diaz tábornok őt küldte a városba, hogy a Khevenhüller tábornok alatt álló osztrákokat Queretáro kapitulációjáról értesítse. Tichy azonban fogságba került és Leonardo Marguera [helyesen: Leonardo Márquez – a szerző] tábornok parancsára halálra ítélték, mielőtt azonban az ítéletet végrehajthatták volna, Marguera tábornok kénytelen volt a várost gyorsan elhagyni, Khevenhüller tábornok pedig aztán a várost átadta Porfirio Diaznak. Tichy később visszavonult a magánéletbe, végre Sinaloa állam Chino falujában húzta meg magát, a hol nem rég meghalt.”⁹¹ Tichy Kálmán László Mexikóban történő tartózkodásának tényét megerősítik a Mexikói Állami Levéltárban őrzött okmányok is, ugyanis a hajóregiszterek alapján az 1870-es évek folyamán több utazást is tett Mexikó és az

⁸⁹ Zákány 1865ö. 6. o.

⁹⁰ Domokos életrajzi regényében azt olvashatjuk, hogy Zákány a háborút követően tábornoki rangban továbbra is a köztársasági seregben szolgált, mely adatot közli még Nagy 2004. 91–104. o. és Torbágyi 2004. 261. o.

⁹¹ A sajtóban Tichy későbbi sorsáról az alábbiakat olvashatjuk: „Tichy későbbben visszavonult a magánéletbe, végre Sinaloa állam Chino falujában húzta meg magát, ahol nemrég meghalt. Tichy családja Budapesten lakik, miután azonban a levél írója a család címét közelebről nem ismeri, az Egyesült-Államok helybeli konzulátusát kérte fel, hogy az elhunyt Tichynek hátra hagyott levelét a családnak kézbesítse.” *Pesti Hírlap*, 1882. október 31. (300. sz.) 10. o.; *Fővárosi Lapok*, 1882. október 31. (250. sz.) 1557. o.; *Nemzet*, 1882. október 31. (61. sz.) 6. o. Halálhírét kivonatolva közölte még a *Vasárnapi Újság*, 1882. november 5. (45. sz.) 721. o. és *Bobay* 2022. 550–560. o.

USA között.⁹² Igencsak érdekes a mexikóvárosi ostrommal kapcsolatosan lejegyzett küldetésének története annak fényében, hogy a mexikói osztrák önkéntes sereg egyik aradi származású császári tisztje, Varjassy Béla Mexikóváros 1867. évi ostromáról írt egyik memoárjában egy hasonló történetet tárt az olvasók elé. Varjassynak *A kém* című visszaemlékezése 1867. május 28-án veszi kezdetét és a mexikóvárosi Fulcheri vendéglőbe helyezi a történet nyitányát. A közlés szerint egy német fényképész a feleségével a magyar tiszt asztalához ült, ahol azt közölték vele, hogy értesüléseik szerint másnap egy Querétaro városából érkező magyar honfitársa fogja felkeresni Varjassyt, aki fontos információkat kíván megosztani vele a Querétaro városában körbekerített császár helyzetéről. Varjassy, mint olvashatjuk, miután elhagyta a kávéházat, nem foglalkozott az esettel, hanem két bajtársával, Hompesch főhadnaggal és Kurzbauer ezredessel egy játékbarlangot látogattak meg. Varjassy másnap a hajnali órákban egy Villa de Guadalupe irányába történő sikertelen kitörési kísérletben vett részt, melyet követően visszatért szállására a St. Augustin szállóba, ahol fáradtan rögvest nyugovóra tért. Azonban pihenése nem tartott sokáig, ugyanis tisztí szolgája, Argyelán Árkád kisvártatva azzal ébresztette őt, hogy egy ismeretlen mexikói férfi óhajt beszélni vele. „Az idegen belépett a szobába és ismerőseként köszöntötte Varjassyt, akit még jobban meglepett, hogy ez anyanyelvén, magyarul történt.”⁹³ A két férfi között az alábbi párbeszéd kezdődött:

„– Nem ismer, kapitány ur?

– Istenemre nem! És mégis úgy tetszik, mintha arcza ...

– Kutasson csak jól emlékében, – szolt közelebb lépve ágyamhoz.

– Nem emlékezem. Mit kíván? Beszéljen! – Ezután letette sombreroját és így folytatá:

– Én az ön szakaszában szolgáltam Olaszországban, a magyar légióban. Emlékszik ama kis, de csinos attackra, melyet 1862 június 29-én intéztünk egy lovas brigand csapatra s ama epizódra, a mi ez alatt velem és Bánffy Albert báró⁹⁴ bajtárssal történt? Nevem Kálmán Ernő⁹⁵, Aradon születtem, atyám 49 után emigrált, Kaliforniában halt meg, a hol anyámat felkerestem.”⁹⁶

A párbeszéd alapján Kálmán a republikánus sereg tisztjeként szolgált és Ramón Corona tábornok hadsegédje volt, aki azt is elmesélte, hogy egyenesen Querétaro városából érkezett. Állítása szerint Pawlowsky Ede huszárjaitól tudta meg, hogy Varjassy a fővárosban tartózkodik. „Kálmán” részletesen elmesélte Varjassynak a querétarói

⁹² AGNM, México Independiente, Gobernación y Relaciones Exteriores, Movimiento Marítimo, Vol. 94/54816/39/ Exp. 39. és México Independiente, Gobernación y Relaciones Exteriores, Movimiento Marítimo, Vol. 100/54822/33/ Exp. 33.. Lásd még *Bobay* 2022. 550–560. o.

⁹³ *Bobay* 2022. 550–560. o.

⁹⁴ Esetleg azonos a beresztelki születésű báró Bánffy Zoltánnal (1841–1896), aki 1861 októberétől 1862 szeptemberéig szolgált az olaszországi Magyar Légiónban. *Lukács* 1986. 244. o.

⁹⁵ Kálmán vezetéknévvel csupán két személy (Kálmán József és Kálmán Márton) szerepel az olaszországi Magyar Légión listáján, de egyikük sem aradi születésű. *Lukács* 1986. 314. o.

⁹⁶ *Varjassy* 1904. 17. o. Közli *Bobay* 2022. 550–560. o.

eseményeket és Habsburg Miksa császár fogságba esésének (1867. május 15.) körülményeit is. Állítása alapján Felix Salm-Salm császári főhadsegéd feleségének, Agnes Salm-Salm⁹⁷ közbenjárásnak köszönhetően ő maga személyesen is beszélt a fogságba került uralkodóval.⁹⁸

Visszaemlékezése alapján a köztársasági magyar tiszt ekkor egy merész tervvel állt elő, mégpedig azzal, hogy Varjassy szedje össze Mexikóvárosban állomásozó huszársága maradékát, segít nekik megszökni és elkíséri őket Tacubayába, ahol Porfirio Díaz már várja őket, aki egy republikánus lovasezredest kíván melléjük adni annak érdekében, hogy kiszabadítsák a császárt a querétarói fogságából.⁹⁹ Varjassy erre az alábbi választ adta: „Kedves barátom – szóltam –, hiszem a lesújtó hirt. Köszönöm bizalmát, de nem tehetem meg azt, a mit ön kíván. Lehetetlen! Hallgasson meg. Én hiszek az esetleges sikerben, s szívesen feláldozom magam a derék herczegért, ki oly igazán szereti a magyart! De hát az én századom már csak 45 emberből áll.”¹⁰⁰ A császári magyar tiszt tudatta honfitársával, hogy az esetet köteles jelentenie a felettesei számára, mire Kálmán „könyörögni kezdett”, hogy senkinek se beszéljen a látogatásáról, mivel a republikánus magyar tiszt attól rettegett, hogy a város főparancsnokának, Márqueznek – a „hóhérnak” – a fogságába kerül. Varjassy ekkor igyekezett megnyugtatni őt, hogy csupán közvetlen felettesét, Khevenhüller ezredest értesíti, akit megbízható és jó barátjának tartott (Carl Khevenhüller ezredes szintén úgy emlékezett meg naplójában Varjassy Béláról, mint az egyik legmegbízhatóbb beosztottjáról¹⁰¹). „Kálmán” rosszat sejtve azt közölte Varjassyal, hogy amennyiben nem cselekszenek időben, Miksa császárt ki fogják végezni.¹⁰²

A memoár szerint Varjassy a beszélgetést követően az Alameida térre vágatott, ahol a katonazenekar a város ostroma idején is minden nap zenélt a lakosság számára.¹⁰³ A császári magyar huszártiszt itt találta a vörös huszárok parancsnokát,

⁹⁷ Az amerikai Agnes Salm-Salm, a poroszországi születésű Felix Salm-Salm herceg felesége volt, aki férjével érkezett Mexikóba. (A herceg az északiak oldalán részt vett az amerikai polgárháborúban, a konföderációs seregek vereségét követően Mexikóba távozott, ahol 1867-ben Miksa császár hadsegéde lett.) Agnes Salm-Salm kiadta memoárját, melyben leírja az 1867-es esztendő történéseit. Ezek alapján a Mexikóváros és Querétaró városának ostromai idején Tacubaya városából Querétaróba ment, ahonnan két ízben San Luis Potosiban felkereste a köztársasági kormányzat fejét, Benito Juárezt is, hogy az uralkodó és a férje számára szabadon bocsájtást kérjen. Querétaró városában többször is bebocsájtást nyert a fogva tartott uralkodóhoz és főtisztjeihez. Memoárjában azt állítja, hogy szökési terv is felmerült Miksa császárnak és a férjének a kiszabadítására, mely végül nem valósult meg. A visszaemlékezésben nem történik utalás arra vonatkozóan, hogy a köztársasági sereg európai vagy magyar származású tisztjével találkozott volna. *Salm-Salm* 1868. Vol. II. 3–88. o. és *Salm-Salm* 1877. 186–216. o.

⁹⁸ *Bobay* 2022. 550–560. o.

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ *Varjassy* 1904. 17. o. Közli *Bobay* 2022. 550–560. o.

¹⁰¹ *Hamann* 1989. 198–219 o.

¹⁰² *Bobay* 2022. 550–560. o.

¹⁰³ William Knechtel a capultepeci császári palota kertésze is tesz erről említést naplójában. *Knechtel* 2018. 206. o.

Khevenhüller ezredest, Zichy Ödön, Kulmer István és Stanislaus Wodiczky tisztek társaságában. Varjassy félrehívva feljebbvalóját, előadta neki a történeteket és a Kálmán Ernő által elmondottakat, aki kinevette a hallottakat, és a felsorolt tiszteket is beavatta a történetbe, megmutatva Varjassynak az *El Diario del Imperio*¹⁰⁴ aznapi számát, amely a mexikói császári csapatok győzelméről és Mexikóváros felé történő közeledéséről adott hírt.¹⁰⁵ Khevenhüller az értesüléssel Márquez tábornokhoz ment, aki végül elfogatta a titokzatos magyar férfit. Varjassyt állítása szerint nagyon megviselték a történetek, ám később azzal nyugtatta magát, hogy időnként értesítéseket kapott „Kálmán Ernő” hogyléte felől, mígnem június 10-én egy császári tiszt érkezett a Plateros utcán (Calle Plateros) lévő Café de la Concordiába¹⁰⁶ azt közölve az éppen ott tartózkodó Varjassyval, hogy elfogott honfitársát ki fogják végezni.¹⁰⁷ „Megrendítő volt e hir mindannyiunkra. Én eszméletemet vesztettem. Átszállítottak lakásomra, hol kitűnő barátom, Saalhausen báró (egykori 48-as honvédkapitány)¹⁰⁸, századom főhadnagya ápolt bajtársi hűséggel és szeretettel.”¹⁰⁹

Mexikóvárost 1867. június 21-én adták fel a császári csapatok, Varjassy memoárja alapján a császári palotában összegyűlt császári tisztek a június 21-ei lefegyverzésüket követően elhagyhatták az épületet. Varjassy, mint írja „ekkor visszatért a korábbi szállására és összekészítette a poggyászait egy esetleges gyors hazaindulás reményében, majd a szálláshoz közeli fürdőbe sietett.” Amikor belépett az épületbe – mint olvas-

¹⁰⁴ A II. Mexikói Császárság hadügyi lapja. Bővebben lásd *Curiel – Castor – Celis de la Cruz* 2003. 114–115. o.

¹⁰⁵ Megvizsgálva az *El Diario del Imperio* 1867 májusi és júniusi számait (június 19. keltezésű az utolsó kiadott példány), valóban megfigyelhető a félretájékoztató az adott időszakra vonatkozóan. A június 3-ai számban Mexikóváros körüli felmentőseregekről írnak, holott addigra Querétaro (1867. május 15-én) már elesett, és az uralkodó is fogságba került; a június 4-ei számban Miksa császár nevében intéztek toborzási felhívást a mexikói fiatalsághoz, míg a június 6-ai és 10-ei lapszámokban május 28-ai keltezéssel a querétarói harcokról írnak. *El Diario del Imperio*, 3 de Junio de 1867. (Num. 726.), 4 de Junio de 1867. (Num. 727.) 1. o., 6 de Junio de 1867. (Num. 729.) 1. o., 10 de Junio de 1867. (Num. 732.) 2. o.

¹⁰⁶ A 19. század végén még működött a Café la Concordia, az akkori Plateros és San José del Real utcák sarkán (ma az Av. Francisco I. Madero és az Isabela la Católica utcák sarka) szemben a San Felipe Neri La Profesa templommal. *Ceballos* 2006. 39. o.

¹⁰⁷ *Bobay* 2022. 550–560. o.

¹⁰⁸ Báró Sahlhausen Mór a tanulmányait a bécsi Tereziánumban végezte. 1848 nyarán az Abaúj vármegyei nemzetőrség kassai 1. zászlóaljához csatlakozott, ahol hadnaggyá nevezték ki. Másfél hónapnyi szolgálatot követően már a hadügyminisztériumban találjuk, ahol fogalmazóként működött. Nem telt el két hónap, és az ifjú Sahlhausen a hadi események sodrába került, ugyanis 1848. október 19-én hadnagyi kinevezést nyert a 42. honvédszászlóaljhoz, amelynek kötelékében végigküzdötte a téli, illetve a tavaszi hadjáratot is. 1849-ben a nyári hadjárat során a fiatal tiszt már főhadnagyként szolgált a III. hadtestnél. A szabadságharc bukását követően, 1849. október 16-án önként lépett be az 1. vadászezredhez, ahol hadnagyként szolgált, majd 1850 végétől főhadnagyként a 11. huszárezredhez helyezték át, ahonnan 1854-ben kilépett. 1890-ben Kassán élt, az Abaúj megyei Honvédegyelet tagjaként. 1894. április 30-án hunyt el Kassán. *Bona* 2018. – Korábban egy másik munkámban személyéről néhány téves adatot közöltem. Vö. *Bobay* 2022. 557. o. 151. jegyz.

¹⁰⁹ *Varjassy* 1904. 18. o. Közli *Bobay* 2022. 557. o.

hatjuk – ott találta az általa halottnak hitt „Kálmán”-t, akit, mint ekkor kiderült, nem végeztek ki, és aki – a császári magyar tiszt állítása alapján – a történetek ellenére sem neheztelt a császári magyar huszárra. Varjassy közlése alapján olyannyira nem, hogy karon fogta őt és elvitte magával a Hotel de France-ba, hogy bemutassa felettesének, Ramón Corona Mendeznek, a nyugati republikánus seregtest tábornokának. Varjassy a történetet a mexikói tábornokkal való találkozással zárja, aki állítólag a következőket mondta: „Ön csaknem föbelövette Kálmánt, az én kedves Ungaro¹¹⁰-mat, segéd-tisztemet – szólt hozzám kemény, szagatott hangon a tábornok. És azután jobb kezét egész súlyával vállamra téve, mintha csak le akart volna gyűrni, így folytatta: Szerencséjére, sennor, hogy így történt, hogy nem lőtték föbe és szerencsésen megmenekült, mert én – én megboszultam volna.”¹¹¹

Többször idézett korábbi írásunkban a Varjassy által előadott történettel kapcsolatosan tettük fel azt a kérdést, hogy egyáltalán „kit is takar »Kálmán Ernő« szemé-lye”, és kifejtettük, hogy általánosságban megállapítható, hogy a Varjassy által említett bajtársai mind létező, hiteles személyek voltak, „akik akkoriban bizonyíthatóan Mexikóban tartózkodtak, továbbá a történetben megemlített helyszínek is pontosnak tűnnek. Sem levéltári kutatásaink során, sem pedig a szakirodalmak és kiadott forrásgyűjteményekben a történet hitelességét cáfoló vagy teljesen megerősítő adatokat eddig nem találtunk.” Kálmán Ernő nevét azonban nem találtuk meg az olaszországi Magyar Légión anyakönyvi listáján.¹¹² A Zákány által már idézett nekrológ más fénybe helyezi az elmondottakat, ugyanis annak alapján úgy gondoljuk, hogy Kálmán Ernő valójában az a Tichy Kálmán László lehetett, akivel együtt érkezett Mexikóba az Amerikai Egyesült Államokból.¹¹³ Ezen elméletet azonban tovább bonyolítja, hogy Tichy név sem szerepel az olaszországi Magyar Légión névsorában.¹¹⁴ A Zákány leveleiből előkerült újabb adatok fényében a legújabb feltételezésünk a következő: Tichy Kálmán László valójában a Zákánnyal az olaszországi Magyar Légiónál, majd a 14. New York-i önkéntes lovasezrednél együtt szolgált Kiss Kálmán lehetett, aki Zákányhoz hasonlóan nevet változtathatott Mexikóba érkezését megelőzően – talán amikor megkapta az amerikai állampolgárságot –, hogy elfedje valódi kilétét egy esetleges császári fogságba kerülés esetére.¹¹⁵ Elméletünket erősíteni látszik, hogy Kiss

¹¹⁰ Helyesen: húngaro.

¹¹¹ *Varjassy* 1904. 18. o.

¹¹² *Bobay* 2022. 550–560. o.

¹¹³ *Pesti Hirlap*, 1882. október 31. (300. sz.) 10. o.; *Fővárosi Lapok*, 1882. október 31. (250. sz.) 1557. o.; *Nemzet*, 1882. október 31. (61. sz.) 6. o. Közli *Bobay* 2022. 550–560. o.

¹¹⁴ Vö. *Lukács* 1986.

¹¹⁵ Elméletem Zákány levelére és az általa írt nekrológból származó információk összevetésére alapozom. Tudniillik Zákány az *Amerikai levelekben* azt állította, hogy Baton Rouge-ban szolgáló egységénél csupán egyetlen magyar személy szolgált még rajta kívül, Kiss Kálmán, aki korábban szintén szolgált az olaszországi magyar légióban is.

Kálmán és Varjassy Béla 1861-ben egy egységénél, az 1. huszárszázadnál szolgáltak az olaszországi Magyar Légőban.¹¹⁶

Meier Ferenc

Torbágyi Péter *Magyarok Latin-Amerikában* című munkájában megemlíti, hogy az argentin Edelmiro Mayer az Egyesült Államokban „ismerkedett meg Meier Ferenc volt magyar honvéddel, aki egy álnevet használó grófnak vallotta magát, és Mayer állítása szerint Kossuthal levelezés útján végig kapcsolatban állt. Edelmiro Mayer a hadsegédjévé lett Meierrel a polgárháború után lépett be a mexikói köztársasági seregbe, ahol az amerikai seregben elért tiszti rangjukat elismerték, sőt Mayert nem sokkal később tábornokká nevezték ki.” Az argentin származású főtitst – aki Escobedo tábornok északi seregtestéhez csatlakozott és jelen volt Querétaro ostrománál – emlékirataiban egy „külön fejezetet szentel a titokzatos magyarnak”.¹¹⁷ Mint Edelmiro Mayer írja, spanyol nyelvtudásuk okán tartott vele Mexikóba két egykori bajtársa, a magyar Meier Ferenc (az Unió hadseregében a 80. gyalogezrednél szolgált, innen az ismeretség) és a dániai születésű Enking nevű személy is, akikkel közösen részt vett Richmond ostromában, valamint az utolsó texasi hadjáratban Lee tábornok Lynchburgban történt fegyverletételét követően. Az argentin tiszt közlése alapján a magyar Meier Ferencet igazából osztrák „gyűlölete” vitte Mexikóba, ahol az Escobedo tábornok vezette északi hadsereg vezérkarához került, mint hadmérnök. Edelmiro Mayer azt is megemlíti, hogy a magyar barátjára jellemző volt a túlzott alkoholfogyasztás, egy állítólagos alkoholmámoros állapotban lezajlott beszélgetést meg is örökít a visszaemlékezésében. Történt ugyanis, hogy amikor egy ízben a köztársasági katonák elfogták az osztrák önkéntes sereg több tagját – köztük tiszteket is –, Zaragosa és Montesions ezredek közbenjárásának köszönhetően végül nem végezték ki őket – az 1865. évi Fekete Rendeletre válaszul –, hanem szabadon távozhattak. Edelmiro Mayer közlése nyomán Meier Ferenc a nevezett nap estéjén illuminált állapotban Zaragosa ezredes sátrához ment, és állítólag kettejük között az alábbi párbeszéd zajlott le:

„– Rendben van, Meier, de beszéljen a lehető legnyugodtabban, nagyon izgatottnak tűnik, és melleleg, mint barátja mondom Önnek, hogy mindannyian sajnáljuk, hogy néha sokat árt magának a túlzott alkoholfogyasztással.

– Szükségem van rá, igen, szükségem van rá; de még így sem tudom elfelejteni azt az osztrák gazembert, akit az Isten verjen meg. Ó, nem is tudja, mit okoz az embernek a tehetetlenség dühe! Látni, hogy lehetetlen a bosszú, ami számomra az igazságos büntetést jelentené. Valóban, ma izgatottabb vagyok, mint valaha, de minden okom megvan rá: kegyelmet kaptak azok a hírhedt osztrákok és ön az, aki a legtöbbet tette

¹¹⁶ Vö. Bobay 2022. és Lukács 1986.

¹¹⁷ Torbágyi 2004. 83–84., 259. o. 46. jegyz.

azért, hogy megmentse őket a megérdemelt haláltól. Azért jöttem ide, hogy panaszkodjak önnek, hogy a dühömet kiadjam.

– De uram, önből teljesen kiveszett az emberség? Mi az ördögöt tehettek ön ellen ezek a szegény rabok?

– Emberség! Nem érzek emberséget azon átkozott faj iránt, amelyik soha nem érezte azt irántunk, magyarok iránt, akiknek a létüket köszönhetik, mióta megmentettük Mária Terézia császárnőt. Sem mint 48-as hazafi, sem, mint ember nem érzek irántuk empátiát, mert ők voltak hazám és családom hóhérai. A legnagyobb szeretettel és tisztelettel vagyok ön iránt, és ennek bizonyítékaul elmondom önnek, hogy elhatároztam végrendelkezésemet, ugyanis bármelyik pillanatban magával ragadhat a halál, és szeretném, ha ön lenne az örökösöm: most jelenleg semmi vagyonom sincs, de később egy napon sokat örökölhet utánam. Most bizalmasan, és csak önnek fogom elárulni: Vorgrätz [esetleg Forgách ? – a szerző] gróf vagyok, Magyarország egyik legrégebb nemesi családjának utolsó leszármazottja; és azért emelem ki, hogy utolsó, mert már ötvenöt éves vagyok, és már valószínűleg nőtlen maradok. Azok a levelek, amelyeket a richmondi táborban kaptam, amiket az angol követség küldött, és amelyek annyira felkeltették az adjutáns érdeklődését, gyermekkori barátaimtól és 1848-as harcostársaimtól, Klapka György tábornoktól és Kossuth Lajostól származtak. Gyűlölöm az osztrákokat, akik száműztek hazámból, akik elkobozták vagyonomat, azután, hogy lánytestvéreimet a halálba kergették a szégyen és a fájdalom miatt, mivel nyilvánosan megkorbácsolták őket, mert nem voltak hajlandóak feljelenteni engem és átadni az irataimat, amiket elrejtettek.”¹¹⁸

Meier Ferenc, Miksa császár bukását követően Mexikóban maradt és Tampico kikötővárosban nyert hadmérnöki állást – mint őrnagy –, ahol 1869-ben agyvérzésben hunyt el. Zaragosa ezredes egyik levelében arról ír, hogy a magyar hadmérnök halála előtt felmentését kérte a mexikói szolgálatból és a fővárosba tervezett utazni.¹¹⁹ Meier valódi kilétét és magyar származását illetően egyéb adat nem állt a kutatás rendelkezésére. Talán azonos lehet azzal a személlyel, aki az *Új Idők* értesülései szerint magát Nádasdy grófnak kiadva jelentkezett az USA-ból Mexikóba induló amerikai önkéntesek közé: „Mexikó (A juaristák) toborzásai az éjszakamerikai unió városai-ban állítólag még folyvást tartanak s a még fegyverben levő guerillák azzal biztatják magukat, hogy nem sokára ezen toborzott éjszakamerikaiak segélyökre jönnek. Az unió városaiból a toborzottak Texasba küldetnek s ott elhelyeztetnek addig, míg számuk nem üti meg a 40 000-et. Akkor aztán fölfegyverzik, s Juarez segélyére küldik őket. A Newyorkban toborzottak parancsnoka Alsen nevű amerikai ezredes; alatta

¹¹⁸ Campaña y guarnición 1985. 99–104. o. A szerző szabad fordítása. Ezúton is nagyon köszönöm Havasiné Schultz Máriának, hogy segített a fordítás szaklektorálásában.

¹¹⁹ Uo.

Leichterkost vezényli a német dandárt; a tisztek közt vannak németek, lengyelek s magyarok; ez utóbbiak egyike állítólag Nádasdy grófnak (?) adja ki magát.”¹²⁰

Politzer Sándor

A mexikói republikánus sereg feltételezhetően egy másik magyar tagjának, Politzer Sándornak három levelét Balogh Gyula, „1867-ben a Vasmegyei Lapok szerk-je [...] 1884-től Vas vm. allevéltárnoka, 1889-től főlevéltárnoka”¹²¹, 1885. április 19-én tette közzé a *Vasmegyei Lapok*ban.¹²² Politzer nagy valószínűséggel 1848–1850 körül született Kiscellben, állítása szerint Garibaldi légiójában harcolt, majd az Egyesült Államokban próbált szerencsét, ahonnan átment „Mexikóba és Juarez hadseregében, itt is a forradalmárok oldalán vitézül harcolt Miksa császár csapatai ellen. A mexikói császárság összeomlása után egy ideig Mexikóban, majd Brazíliában élt. 1873-ban a bécsi világhiállítás alkalmával rövid időre visszatért hazájába. Ekkor találkozhatott börtönviselt öccsével, azonban 1874-ben már útban volt Afrika felé. Egyiptomból Tuniszba, Tripoliszból Marokkóba, onnan Palesztinába vándorolt. 1880-ban arra határozta el magát, hogy Közép-Afrikába utazik.”¹²³

Ormay Norbert József

1867 decemberében a *Magyarország és a Nagyvilág* hasábjain közölt rövid életírásban megemlíti, hogy a cseh születésű Ormai (Auffenberg) Norbert¹²⁴ 48-as honvédezzredes, aradi vértanú fia „ki atyja nevét viseli (Ormay Norbert), ugyanazon zászló alatt küzd ma, mely alatt küzdött egykor atyja: a szabadság zászlója alatt, – igaz, hogy egy más országban, egy más világrészben, de a szent szó, mely e zászlóra írva van, mindegyik, s a kik érette harcolnak, testvérek a világ minden részében. Az ifju Ormay Norbert főhadnagy a mexikói köztársaság hadseregében.”¹²⁵

Ormay (Auffenberg) Norbert fiának, Ormay Norbert Józsefnek az életrajzát Babós Lajos adta közre nemrégiben. Ezek alapján több kérdés is felmerül az 1850-ben Pesten született ifjú Ormay mexikói szolgálatvállalásával kapcsolatosan. Babós kutatásai alapján Ormay Norbert József gyermekéveit Csömörön töltötte, „»mostohatestvére-

¹²⁰ *Idők Tanúja*, 1865. július 20. (164–165. sz.) 655. o.

¹²¹ *Színnyei* 1891. 458–460. o.

¹²² Ezek közül kettőt 1881 tavaszán Afrikából, Kartúmból küldött „Miksa nevű bátyjára”-nak, aki akkoriban Brünben élt, míg a többi levél négy évvel később Kairóból érkezett nővérének Kiscellbe (ma Celldömölk része).

¹²³ *Dömötör* 1955. 4. o. Az 1885. április 19-én *Vasmegyei Lapok* hasábjain közzétett írásban Politzer Sándor mexikói szolgálatvállalására vonatkozóan bővebb információ nem szerepel. *Vasmegyei Lapok*, 1885. április 19. (32. sz.) 3. o.

¹²⁴ Életrajzát lásd *Bona* 2015. II. k. 451–452. o.; *Babós* 2016.; *Süli* 2016.

¹²⁵ *Magyarország és a Nagyvilág*, 1867. december 21. (51. sz.) 602. o.

vel» az adoptált Franciskával (Mayer) együtt, aki 1859. február 19-én született Budán”. Norbert ifjúságának éveit „magánzóként tengette nemesnek, földesúrnak kiadva magát a »von« arisztokratikus előnevet is használva. Válogélt volt, amikor nyakába szakadt az örökség, majd gyorsan elhagyta az országot, fiaival és Franciskával¹²⁶ Amerikába vándorolt. 1885. március 14-én hajózott be New-Yorkba, ahonnan mint gróf Galvestonba (Texas) ment nagy feltűnést keltve.”¹²⁷ Ormay innen gyorsan tovább állt, és San Antonióban, a Medina folyó partján vásárolt farmon marhatenyésztésbe kezdett, majd 1886-ban Brazíliába utazott, ahonnan ugyancsak hamarosan távozva visszatért az USA-ba, ahol feleségül vette a drezdai származású Emília H. Hoschkét. A pár innen egy rövid németországi kitérőt követően Brazíliába hajózott és Rio de Janeiróban éltek Emília 1889-es haláláig, amikor Ormay „visszatért Texasba, és nagyvállalkozásokba kezdett. Több nagybirtokot, haciendát vásárolt Mexikóban, ahol sörgyára is volt, melynek termékét Von Ormay néven forgalmazták.”¹²⁸

Ormay Norber József sorsa ezt követően sem volt költözésektől és fordulatoktól mentes. 1891-ben vette nőül amerikai származású harmadik feleségét, akivel később Galvestonban éltek. Ormay 1895-ben orvosi diplomát vásárolt és a tengerparti városban praktizált, „feleségével mint szülésznővel”, ami miatt később perbe fogták őket, de az ügyük felmentéssel végződött. Ezt követően Ormay a város címjegyzékében már mint pék szerepel, azonban a századforduló után Brazíliában találjuk, ahol, mint orvos praktizált. Utolsó ismert adat életéről, hogy 1915-ben Brazília Rio Grande do Sul államában élt.¹²⁹

Ormay Norbert József ismertetett életrajza alapján tizenhat-tizenhét esztendőskorában kellett, hogy elhagyja Magyarországot a mexikói köztársasági seregben történő szolgálatvállaláshoz. Amennyiben hitelt érdemlőnek gondoljuk a *Magyarország és a Nagyvilág* értesüléseit, ez esetben is felvetődik a kérdés, hogy az ifjú Ormay milyen úton módon érkezhetett Mexikóba, miért nem maradt ott hosszabb távon is, mikor térhetett vissza Magyarországra, illetve, hogy a későbbiek során miért nem oda vezetett vissza az útja.

Hofman Ferenc és Bán Mihály

Ács Tivadar *Magyarok az Észak-amerikai polgárháborúban 1861–65* című munkájában szerepel „Hofman Ferenc” neve, aki Ács értesülése szerint „Sonorában volt

¹²⁶ Ormay Norbert Józsefnek első feleségétől, Hornyák Etelkától két fia született: Frederick 1877-ben és Norbert 1878-ban. *Babós* 2016. 16. o.

¹²⁷ *Babós* 2016. 16. o. Ormay Norbert József édesanyja, Kornhofer (Rozsváry) Ida Vilma 1850-ben a megtorlástól félve Konstantinápolyba menekült, ahol megismerkedett egy brazil kávéültetvényessel, akivel később házasságot is kötött. Távolléte alatt anyagilag mindvégig támogatta fia nevelését. Uo. 15–16. o.

¹²⁸ Uo.

¹²⁹ Uo.

tüzértiszt”.¹³⁰ Személye talán azonos lehet azzal a „Hoffman Dn. José” nevű tüzérhadnaggal, aki az *Archivo Histórico de la Secretaria de la Defensa Nacional* (Mexikói Honvédelmi Minisztérium Történeti Levéltára) anyagában őrzött tiszti lista alapján 1856. július 16-án lépett a mexikói haderő szolgálatába.¹³¹ Ács ugyanezen írásában megemlíti egy „Bán Mihály Hajdú megyéből való főhadnagy”-ot is, akire mint a 3. gyalogezred tisztje hivatkozik és közlése szerint már Zákányék érkezése előtt a mexikói nyugati republikánus seregestnél szolgált.¹³²

Dezertőrök

A köztársasági oldalon harcoló idegen önkéntesek harmadik nagy csoportját azok a katonák alkották, akik – többnyire a háború végső szakaszában – a francia erőkből, illetve a belga és osztrák önkéntes seregekből dezertáltak és álltak át a republikánus oldalra. (Douglas és Hanson a tényleges létszámukat az amerikaiaknál is magasabbra becsülte.)¹³³ Ezen jelenségről az egyik magyar szemtanú, Burián István is megemlékezett a naplójában: „Voltak huszárok kik oda mentek a császár hintójához, s kijelentették, miszerint éhen-szomjan, fizetés nélkül egy lépést sem tesznek többé s készebbek lesznek átmenni az ellenséghez, amint ezt utólagosan be is váltották, de ezzel sem törődött senki, annyira zavart állapot volt már közöttük” a császárság végóráiban.¹³⁴

1866-ban egy európai liberális szervezet, a *Comité Europeo Republicano* (Európai Republikánus Bizottság) azt a javaslatot tette, hogy a fent nevezett dezertőrökből a mexikói liberális seregek mellé egy mexikói „európai köztársasági sereget” (*ejército europeo republicano*) is állítsanak fel, melyre végül nem került sor. A köztársasági hadsereg vezetői közül nem mindenki támogatta az ötletet. Mariano Escobedo tábornok például egy ízben ki is jelentette, hogy ő maga európai dezertőröket nem vesz be az északi sereg állományába, ennek ellenére az alkotmányos hadsereg katonái között több olyan európai személy volt jelen Querétaro ostrománál, akik korábban Miksa császár szolgálatában álltak. Ezzel párhuzamosan Porfirio Díaz Mexikóvárost ostromló seregeiben is találunk közülük néhányat. Néhány egykori „osztrák” és belga önkéntes a keleti hadseregben szolgált, illetve ugyanezen egységnél egy Chenet nevű francia által szervezett csoport is tevékenykedett (ennek állománya hat tisztből és 333 közlegényből állt).¹³⁵

Arra vonatkozóan, hogy létrehoztak valamiféle külön egységet a császári seregből dezertált önkéntesekből, a bécsi katonai törzslapokból is értesülünk. Többeknél

¹³⁰ Ács 1965. 7. o.

¹³¹ AH SDN Operaciones Militares, XI/481.3/7802.

¹³² Ács 1965. 7. o.

¹³³ Douglas – Hanson 1987. 228. o.

¹³⁴ Burián 1868. 356. o.

¹³⁵ Douglas – Hanson 1987. 229. o.

szerepel azon kitétel, hogy miután 1866 őszén a mexikói osztrák önkéntes seregből dezertáltak, szolgálatra jelentkeztek és felvételt nyertek a mexikói republikánus sereg ún. „disszidens” egységéhez (a magyarországi állományból öt főnél szerepel a törzslapokon ezen adat: Berti József Alajos,¹³⁶ Borbély István,¹³⁷ Fornaus Károly,¹³⁸ Linka János¹³⁹ és Ormos András¹⁴⁰). Az osztrák önkéntes seregből történő dezertálások száma 1866 végére gyorsult fel, azonban fontos kijelenteni, hogy a jelenség már a sereg kiérkezését követően – sőt egyes esetekben még a krajnai kiképzés során – megindult, és a köztársasági oldalra átállt személyek száma jóval magasabb lehetett.¹⁴¹ Mint ahogyan Walter Klinger egyik művében közli Tlapacoyan városának 1865. szeptember 22-ei császári támadása idején a város megvédésében kiemelkedő szerepet játszottak az osztrák önkéntes seregből dezertált és átállt tüzérek.¹⁴²

Összegzés

A köztársasági oldalon harcoló magyarok számáról nem rendelkezünk pontos adatokkal, mexikói kutatásaink során nem találtunk olyan dokumentumot, mely a republikánus seregben szolgált külföldi katonák neveit külön felsorolásban tartalmazná.¹⁴³ Az ott szolgált magyarok névlistájának összeállítása kihívást jelentő feladat, melyre főként a korabeli sajtóközlések és memoárok segítségével nyílt lehetőségünk.

Domokos László *Zákány tábornok Amerikában* című történelmi regényében (melyben Zákány István életrajzát közli regényes formában) 50-60 főre teszi a köztársasági seregek nyugati hadseregében szolgált magyaroknak a számát,¹⁴⁴ mely adatot Ács Tivadar is átvette egyik írásában hozzátéve, hogy ezen személyek jó része „az

¹³⁶ 1866. október 31-én dezertált Oaxaca állam területén és a mexikói republikánus sereg ún. „disszidens” egységének szolgálatába lépett. ÖStA KA, AdTk. Mex. Freiw. Korps, Karton 139. Nr 13/112.

¹³⁷ 1866. október 18-án a la carbonerai csata (San Francisco Telixtlahuaca; Estado de Oaxaca) során dezertált és a mexikói republikánus sereg ún. „disszidens” egységének szolgálatába lépett. ÖStA KA, AdTk. Mex. Freiw. Korps, Karton 131. Nr 5/68.

¹³⁸ 1866. október 18-án dezertált és a mexikói republikánus sereg ún. „disszidens” egységének szolgálatába lépett. ÖStA KA, AdTk. Mex. Freiw. Korps, Karton 133. Nr 7/47. és Karton 158. Nr 32/5.

¹³⁹ 1866. szeptember 27-én dezertált és a mexikói republikánus sereg ún. „disszidens” egységének szolgálatába lépett. ÖStA KA, AdTk. Mex. Freiw. Korps, Karton 144. Nr 18/98.

¹⁴⁰ 1866. október 18-án dezertált és a mexikói republikánus sereg ún. „disszidens” egységének szolgálatába lépett. ÖStA KA, AdTk. Mex. Freiw. Korps, Karton 136. Nr 10/107.

¹⁴¹ Kutatásaink alapján a magyarországi születésű állományból 57 fő dezertált a mexikói harcok során, akik közül öt személy esetében került feljegyzés a katonai törzslapra, hogy átállt a republikánus oldalra.

¹⁴² Klinger 2013. 183–190. o.

¹⁴³ Mexikói kutatásom során a mexikóvárosi hadtörténeti levéltárban érdeklődésemre azt a választ kaptam, hogy nem tudnak olyan listáról, amely a republikánus seregben szolgált külföldi személyek külön bontásban történő névsorát tartalmazná, és egyéb levéltári feltárásaim során sem találtam rá ilyen jellegű dokumentumra.

¹⁴⁴ Domokos 1904. 131. o. Vö. Torbágyi 2004. 259–260. o.

olaszországi magyar légiókból került át az Újvilágba. Végigküzdötték a nyugat-amerikai alakulatokban¹⁴⁵ a rabszolga-felszabadító háborút és Mexikó függetlenségi harcának megsegítésére siettek.”¹⁴⁶

Kutatásunk során a vizsgált időszakban ez idáig tizennégy magyar személyt tudunk név szerint azonosítani a mexikói republikánus seregben vagy ahhoz köthetően, közülük öten Habsburg Miksa császár önkénteseinek sorából álltak át, azonban nem kizárt, hogy a későbbiek során még kerülnek elő nevek, ugyanis ahogy Torbágyi Péter is fogalmaz „feltehetőleg még több 1848/49-es magyar honvéd kötött ki ebben az időben a Juárez vezette Mexikói seregben”.¹⁴⁷ Ebben az esetben talán nem is olyan túlzó a Domokos és Ács által említett 50-60 fő, ahhoz képest, mint ahogyan Vida István Kornél *Világostól Appomatoxig című* munkájában rámutatott a magyarok számának eltúlzására az amerikai polgárháborúban.¹⁴⁸

Melléklet: Név szerint említett magyarországi katonák a mexikói republikánus seregben 1861 és 1867 között a rendelkezésre álló adatok alapján

	Név	Egyéb adat
1.	Bán Mihály	Ács Tivadar szerint főhadnagy volt a Corona tábornok vezette mexikói nyugati hadsereg 3. gyalogezredénél, további adat nincs.
2.	Berti József Alajos	1866. október 31-én dezertált a mexikói osztrák önkéntes seregből, melyet követően a mexikói republikánus sereg ún. „disszidens” egységénél szolgált.
3.	Borbély István	1866. október 18-án dezertált a mexikói osztrák önkéntes seregből, melyet követően a mexikói republikánus sereg ún. „disszidens” egységénél szolgált.
4.	„Constantini Luis” Konstantini Lajos (?)	José del Castillo szerint 1861-ben „tüzérségi főtiszt” volt, a keleti hadseregnél.
5.	Fornaus Károly	1866. október 18-án dezertált a mexikói osztrák önkéntes seregből, melyet követően a mexikói republikánus sereg ún. „disszidens” egységénél szolgált.
6.	„Hainz ezredes” (?)	Magyar sajtóértesülések szerint Kaliforniában toborzott a mexikói republikánus sereg számára.

¹⁴⁵ A szerző vélhetően az északi unionista csapatokra gondolt.

¹⁴⁶ Ács 1965. 7. o.

¹⁴⁷ Torbágyi 2004. 259. o.

¹⁴⁸ Vida 2011. 91–93. o.

	Név	Egyéb adat
7.	Hoffman Ferenc/ József (?)	Ács Tivadar szerint tüzértiszt volt Sonora államban.
8.	Linka János	1866. szeptember 27-én dezertált a mexikói osztrák önkéntes seregből, melyet követően a mexikói republikánus sereg ún. „disszidens” egységénél szolgált.
9.	Ormay Norbert, ifj.	Magyar sajtóértésülések szerint főhadnagy, további adat nincs.
10.	Ormos András	1866. október 18-án dezertált a mexikói osztrák önkéntes seregből, melyet követően a mexikói republikánus sereg ún. „disszidens” egységénél szolgált.
11.	Politzer Sándor	Levelezése szerint a Corona tábornok vezette mexikói nyugati hadseregben szolgált, további adat nincs. Állítása szerint az USA-ból érkezett Mexikóba.
12.	Meier Ferenc (?) (gróf „Vorgrätz” Ferenc?)	Az argentin Edelmiro Mayer memoárja alapján vele érkezett Mexikóba az Egyesült Államokból, hogy a köztársasági seregben szolgáljon. Az északi hadsereg vezérkaránál volt hadmérnök.
13.	Tichy (Kiss) Kálmán László	Hadnagy volt a Corona tábornok vezette nyugati hadseregben. Az USA-ból érkezett Mexikóba.
14.	Zákány (Csala) István	Százados volt a Corona tábornok vezette nyugati hadseregben. Az USA-ból érkezett Mexikóba.

BIBLIOGRÁFIA ÉS RÖVIDÍTÉSEK

- Ács* 1964. *Ács Tivadar: Magyarok az Észak-amerikai polgárháborúban, 1861–65.* Budapest, 1964.
- Ács* 1965. *Ács Tivadar: Magyarok az Észak-amerikai polgárháborúban, 1861–65. Kanadai Magyar Munkás, 1965. február 25. (29. sz.) 7. o.*
- AGNM Archivo General de la Nación de México (Mexikóváros)
- AH SDN Archivo Histórico de la Secretaria de la Defensa Nacional (Mexikóváros)
- Autrey Dabbs* 1963. *Autrey Dabbs, Jack: The French Army in Mexico 1861–1867. A Study in Military Government.* The Hague, 1963.

- Babós* 2016. *Babós Lajos: Tények és dokumentumok Ormai Norbert életéről.* Budapest, 2016.
- Batres* 1962. *Batres, Oscar Castañeda: La Convención de Londres. 31 de Octubre de 1861. (Colección del Congreso Nacional de Historia para el estudio de la Guerra de Intervención. Tomo 1.)* México, 1962.
- Bazant* 1995. *Bazant, Jan: Historia de la deuda exterior de México. 1823–1946.* México, 1995.
- Bobay* 2022. *Bobay István Zoltán: „Negyvenöt csata hőse”. Varjassy Béla élettörténete és visszaemlékezései. In: Batthyány Lajos Alapítvány Doktori Ösztöndíjprogram Tanulmánykötet, 2020/2021. Szerk. Dezső Tamás – Pócza István.* Budapest, 2022. 536–576. o.
- Bona* 2015. *Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. II. k.* Miskolc, 2015.
- Bona* 2018. *Bona Gábor: Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara. Arcanum online. Budapest, 2018. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/> (A letöltés időpontja: 2022. április 15.)*
- Burián* 1868. *Burián István: Egy mexikói önkéntes naplótöredéke. Jász-Kunság, 1868. november 1. (44. sz.) 355–356. o.*
- Campaña y guarnición* 1985. *Campaña y guarnición. El Ambiente Republicano Contra el Imperio de Maximiliano. Memorias de Edelmiro Máyer militar argentino en el ejército republicano de Benito Juárez. Ed. Sierra Brabatta – Carlos J. México, 1985.*
- Ceballos* 2006. *Ceballos, Ciro B.: Panorama Mexicano. 1890–1910. (Memoria). Viveros Anaya, Luz América (Estudio introductorio y edición crítica). Ciudad de México, 2006.*
- Covarrubias* 1990. *Covarrubias, Ricardo: Nuevoleoneses ilustres. Monterrey, 1990.*
- Curiel – Castor – Celis de la Cruz* 2003. *Curiel, Guadalupe – Castro, Miguel Ángel – Celis de la Cruz, Martha (Coordinación y asesoría): Publicaciones periódicas mexicanas del siglo XIX, 1856–1876 (Parte I–II).* Ciudad de México, 2003.
- Castillo* 1904. *Castillo, José del: Juárez y la intervención. México, 1904.*
- Domokos* 1904. *Domokos László: Zákány tábornok Amerikában. Szeged, 1904.*

- Douglas – Hanson* 1987. *Douglas, Lawrence – Hanson, Taylor: Voluntarios extranjeros en los ejércitos liberales mexicanos, 1854–1867. Historia Mexicana*, 37. (1987) No. 2. 205–237. o.
- Dömötör* 1955. *Dömötör Sándor: Egy vasi forradalmár kalandjai a XIX. század végén, Afrikában. Vasmegeye*, 1955. július 5. (156. sz.) 4. o.
- Fowler* 2020. *Fowler, Will: La Guerra de Tres Años (1857–1861). México*, 2020.
- González Montesinos* 2000. *González Montesinos, Carlos: Por Querétaro hacia la eternidad. El general Miguel Miramón en el Segundo Imperio. México*, 2000.
- Hamann* 1989. *Hamann, Brigitte: Con Maximiliano en México. Del diario del príncipe Carl Khevenhüller, 1864–1867. México*, 1989.
- Horváth* 2008. *Horváth Gyula: III. Napóleon és Habsburg Miksa kalandjai Mexikóban. Mediterrán Világ*, 3. (2008) 8. sz. 15–28. o.
- Klinger* 2013. *Klinger, Walter: Für Kaiser Max nach Mexiko. Das Österreichische Freiwilligenkorps in Mexiko 1864/67. Wien*, 2013.
- Knechtel* 2011. *Knechtel, Wilhelm: Las memorias de Jardínero de Maximiliano. Apuntes manuscritos de mis impresiones y experiencias personales en México entre 1864 y 1867. Amparo Gómez Tepexicuapan (Estudio introductorio) – Susanne Igler (Traducido del alemán). [México D. F.]*, 2011.
- Kovács* 2007. *Kovács István: A lengyel légió lexikona, 1848–1849. Budapest*, 2007.
- Kovács* 2015. *Kovács István: Honvédek, hírszerzők, légionisták. A szabadságharc lengyel résztvevőinek életrajzi lexikona, 1848–1849. Budapest*, 2015.
- Leon Toral* 1962. *León Toral, Jesús de: Historia militar. La intervención francesa en México. (Colección del Congreso Nacional de Historia para el estudio de la Guerra de Intervención. Tomo 2.). México*, 1962.
- Lukács* 1986. *Lukács Lajos: Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei, 1860–1867. Budapest*, 1986.
- McGuire* 1993. *McGuire, James Patrick: The Hungarian Texans. San Antonio*, 1993.

- Monroy* 1965. *Monroy, Guadalupe* (Edición y Prólogo): Archivo Histórico de Matías Romero. Catálogo Descriptivo. Correspondencia recibida. 1837–1872. Tom. I. México, 1965.
- Nagy* 2004. *Nagy Miklós Mihály*: Hány János utódai. A magyar katonai utazási irodalom. *Kortárs*, 48. (2004) 12. sz. 91–104. o.
- NYSMM New York State Military Museum and Veterans Research Center <https://museum.dmna.ny.gov/unit-history/cavalry/14th-cavalry-regiment> (A letöltés időpontja: 2021. december 20.)
- ÖStA HHS Österreichisches Staatsarchiv, Haus, Hof- und Staatsarchiv (Bécs)
- ÖStA KA Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv (Bécs)
- Pawłowszky* 1894. *Rosenfeldi Pawłowski Ede*: Miksa császár szerencsétlen expedíciójának leírása. Kiváló tekintettel Queretaro 70 napig tartó ostromára. Budapest, 1894.
- Pi-Suñer Llorens* 1999. *Pi-Suñer Llorens, Antonia*: El eterno problema. Deuda y reclamaciones (1861–1868). In: España y el Imperio de Maximiliano. Comp. *Clara Eugenia Lida*. México, 1999. 37–104. o.
- Ratz – Galeana* 2008. *Ratz, Konrad – Galeana de Valadés, Patricia*: Tras las huellas de un desconocido. Nuevos datos y aspectos de Maximiliano de Habsburgo. México D.F., 2008.
- Ratz* 1998. *Ratz, Konrad*: Maximilian und Juárez. Das Zweite mexikanische Kaiserreich und die Republik. Bd. I–II. Graz, 1998.
- Ryal Miller* 1961. *Ryal Miller, Robert*: The American Legion of Honor in Mexico. *Pacific Historical Review*, 30. (1961) No. 3. 229–241. o.
- Salm-Salm* 1868. *Salm-Salm, Felix*: My diary in Mexico in 1867. Including the last days of the Emperor Maximilian. With leaves from the diary of the Princess Salm-Salm. Vol. I–II. London, 1868.
- Salm-Salm* 1877. *Salm-Salm, Agnes*: Ten years of my life. Detroit, 1877.
- Schoonover* 2014. *Schoonover, Thomas D.*: Mexican Lobby. Matías Romero in Washington 1861–1867. Lexington, 2014.
- Süli* 2016. *Süli Attila*: Ormai Norbert, az első aradi vértanú. Budapest, 2016.
- Szente-Varga* 2019. *Szente-Varga, Mónika*: General Zakany in the Americas. *Orpheus Noster*, 11. (2019) 1. sz. 34–45. o.

- Sziklay* 1997. *Sziklay Andor*: Vakmerő diplomácia. Amerikai ultimátum egy magyar szabadságharcosért. Budapest, 1997.
- Szinnyei* 1891. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. I. k. Budapest, 1891.
- Torbágyi* 2004. *Torbágyi Péter*: Magyarok Latin-Amerikában. Budapest, 2004.
- Varjassy* 1904. *Varjassy Béla*: A Kém. *Az Ujság*, 1904. június 18. (168. sz.) 17. o.
- Vasváry* 1988. *Vasváry Ödön*: Magyar Amerika. Szeged, 1988.
- Velásquez García et al.* 2018. *Velásquez García, Erik et al.*: Nueva historia general de México. México, 2018.
- Vida* 2011. *Vida István Kornél*: Világostól Appomatoxig. Budapest, 2011.
- Vigil – Bautista Hajar y Haro* 1874. *Vigil, M. José – Bautista Hajar y Haro, Juan*: Ensayo histórico del ejército occidente. México, 1874.
- [Zákány] 1865a. [Zákány István]: Amerikai levelek. *Szegedi Híradó*, 1865. május 25. (42. sz.) 1–2. o.
- [Zákány] 1865b. [Zákány István]: Amerikai levelek II. *Szegedi Híradó*, 1865. május 28. (43. sz.) 1–2. o.
- [Zákány] 1865c. [Zákány István]: Amerikai levelek III. *Szegedi Híradó*, 1865. június 1. (44. sz.) 1–2. o.
- [Zákány] 1865cs. [Zákány István]: Amerikai levelek IV. *Szegedi Híradó*, 1865. június 4. (45. sz.) 2. o.
- [Zákány] 1865d. [Zákány István]: Amerikai levelek V. *Szegedi Híradó*, 1865. június 18. (49. sz.) 1. o.
- [Zákány] 1865e. [Zákány István]: Amerikai levelek VI. *Szegedi Híradó*, 1865. június 29. (52. sz.) 1–2. o.
- [Zákány] 1865f. [Zákány István]: Amerikai levelek VII. *Szegedi Híradó*, 1865. szeptember 28. (78. sz.) 2. o.
- [Zákány] 1865g. [Zákány István]: Amerikai levelek IX. *Szegedi Híradó*, 1866. január 4. (1. sz.) 1–2. o.
- [Zákány] 1865gy. [Zákány István]: Amerikai levelek IX. *Szegedi Híradó*, 1866. április 15. (30. sz.) 1–2. o.
- [Zákány] 1865h. [Zákány István]: Amerikai levelek IX. *Szegedi Híradó*, 1866. április 22. (32. sz.) 1–2. o.

- [Zákány] 1865i. [Zákány István]: Amerikai levelek IX. *Szegedi Híradó*, 1866. április 26. (33. sz.) 2. o.
- [Zákány] 1865j. [Zákány István]: Amerikai levelek XI. *Szegedi Híradó*, 1866. augusztus 5. (62. sz.) 1. o.
- [Zákány] 1865k. [Zákány István]: Amerikai levelek XI. *Szegedi Híradó*, 1866. augusztus 9. (63. sz.) 2. o.
- [Zákány] 1865l. [Zákány István]: Amerikai levelek XI. *Szegedi Híradó*, 1866. augusztus 12. (64. sz.) 2. o.
- [Zákány] 1865ly. [Zákány István]: Amerikai levelek XI. *Szegedi Híradó*, 1866. október 14. (82. sz.) 1. o.
- [Zákány] 1865m. [Zákány István]: Amerikai levelek XV. *Szegedi Híradó*, 1866. október 18. (83. sz.) 1–2. o.
- [Zákány] 1865n. [Zákány István]: Amerikai levelek XV. *Szegedi Híradó*, 1866. október 28. (86. sz.) 2. o.
- [Zákány] 1865ny. [Zákány István]: Amerikai levelek XV. *Szegedi Híradó*, 1866. november 1. (87. sz.) 1. o.
- [Zákány] 1865o. [Zákány István]: Amerikai levelek XV. *Szegedi Híradó*, 1866. november 4. (88. sz.) 1. o.
- [Zákány] 1865ö. [Zákány István]: Amerikai levelek XVI. *Szegedi Híradó*, 1867. június 9. (46. sz.) 6. o.
- Zubirán Escoto 2001. *Zubirán Escoto, Norma*: El estado de la historiografía de la Intervención Francesa. Hacia nuevos caminos. Iztapalapa, julio-diciembre, 2001. (N. 51.) 105–128. o.
- Zubirán Escoto 2016. *Zubirán Escoto, Norma*: Los ejércitos republicanos ante la Intervención Francesa. In: *Patricia Galeana et al.* (y otros nueve): La República errante. Ciudad de México, 2016. 59–84. o.

István Bobay

“IF WE CAN BE OF BUT LITTLE USE TO THE REPUBLIC,
WE WILL GLADLY GIVE OUR BLOOD”

Hungarians Fighting on the Side of the Mexican Republicans in the 1860s

(Summary)

In the history of the wars of the 19th century, it is not uncommon to find Hungarian soldiers in both camps of the warring parties, and the Mexican wars of 1861–1867 are no exception, as not only did Emperor Miksa Habsburg’s Austrian volunteer army in Mexico include a large number of Hungarian volunteers, but Hungarian-born soldiers also joined the Mexican Republican Army. This article will tell their story. As with the Hungarians who served in the American Civil War, the number of Hungarians who appeared in the Mexican Republican Army at that time was previously overstated. In our work, we have attempted to determine the exact number of Hungarians who marched under the banner of President Benito Juárez, and have identified press correspondence of one of the most prominent Hungarian officers, István Zákány (Csala), which gives us an accurate picture of how he crossed from the United States to Mexico to fight against the imperial troops, accompanying a shipment of arms.

István Bobay

„WENN WIR DER REPUBLIK NUR EIN WENIG VON NUTZEN SEIN KÖNNEN,
DANN VERGIESSEN WIR MIT FREUDE UNSER BLUT“

Ungarn auf der Seite der Republikaner in Mexiko in den 1860er-Jahren

(Resümee)

In der Geschichte der Kriege des 19. Jahrhunderts ist es nicht ungewöhnlich, dass ungarische Soldaten in beiden Lagern der Kriegsparteien zu finden sind, und die mexikanischen Kriege zwischen 1861 und 1867 bilden da keine Ausnahme, da nicht nur die österreichische Freiwilligenarmee von Kaiser Maximilian von Österreich in Mexiko eine große Anzahl ungarischer Freiwilliger umfasste, sondern sich auch ungarischstämmige Soldaten der mexikanischen republikanischen Armee anschlossen. In dieser Studie wird ihre Geschichte erzählt. Wie bei den Ungarn, die im Amerikanischen Bürgerkrieg dienten, wurde die Zahl der Ungarn, die damals in der mexikanischen republikanischen Armee auftauchten, bisher überschätzt. In unserer Arbeit haben wir versucht, die genaue Zahl der Ungarn zu ermitteln, die unter dem Banner von Präsident Benito Juárez marschierten, und haben den in der Presse veröffentlichten Briefwechsel eines der berühmtesten ungarischen Offiziere, István Zákány (Csala), identifiziert, der uns ein genaues Bild darüber vermittelt, wie er – eine Waffenlieferung begleitend – von den Vereinigten Staaten nach Mexiko kam, wo er gegen die kaiserlichen Truppen kämpfte.

István Bobay

«SI NOUS POUVONS ÊTRE UTILES POUR LA RÉPUBLIQUE
NE SERAIT-CE QU'UN PEU, NOUS VERSERONS VOLONTIERS NOTRE SANG».

Des Hongrois aux côtés de la République mexicaine dans les années 1860

(Résumé)

Dans l'histoire des guerres du 19e siècle, il n'est pas rare de trouver des soldats hongrois dans les deux camps des belligérants et les guerres mexicaines de 1861–1867 ne font pas exception: non seulement l'armée autrichienne de volontaires de l'empereur Maximilien de Habsbourg au Mexique comprenait un grand nombre de volontaires hongrois, mais des soldats d'origine hongroise ont également rejoint l'armée républicaine mexicaine. Cette étude relate l'histoire de ces derniers. Comme pour les Hongrois qui ont servi dans la guerre civile américaine, le nombre de Hongrois qui ont rejoint l'armée républicaine mexicaine à cette époque a été surestimé. Dans mon travail, j'ai tenté de déterminer le nombre exact de Hongrois qui combattaient sous la bannière du président Benito Juárez. Les recherches ont permis d'identifier la correspondance publiée dans la presse de l'un des officiers hongrois les plus connus, István Zákány (Csala), ce qui nous donne une image précise de la façon dont il est passé des États-Unis au Mexique accompagnant une cargaison d'armes pour se battre contre les troupes impériales.

Иштван Бобаи

«ЕСЛИ МЫ МОЖЕМ БЫТЬ ХОТЬ НЕМНОГО ПОЛЕЗНЫ ДЛЯ РЕСПУБЛИКИ,
МЫ С РАДОСТЬЮ ОТДАДИМ СВОЮ КРОВЬ».

Венгры на стороне Мексиканской республики в 1860-их гг.

(Резюме)

В истории войн 19-ого века нередко то явление, что в обоих лагерях воюющих сторон находим венгерских солдат, при котором не являются исключением события мексиканских военных действий, происходящих между 1861 и 1867-ими годами, так как большое количество венгерских добровольцев служили не только в мексиканской австрийской добровольнической армии императора Максимилиана Габсбург, но и лица, родившиеся в Венгрии, также вступали в ряды мексиканской республиканской армии. Эта статья описывает их историю. Подобно венграм, служившим в Американской Гражданской войне, в отношении числа венгров, появившихся в то время в армии Мексиканской республики, стали доступны также ранее казавшиеся преувеличенными данные. В нашей работе мы попытались определить точное число венгров, собранных под знаменем президента Бенито Хуарес. В ходе исследования была идентифицирована опубликованная в печати переписка одного из самых известных венгерских офицеров Иштвана Закани (Чала), из которой мы можем получить точную картину того, как он сопровождал перевозки оружия из США в Мексику, где он воевал против императорских войск.